

PAPER DETAILS

TITLE: Bîrûnî'nin Kaleminden Hinduizm

AUTHORS: Ali Ihsan YITIK

PAGES: 149-200

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227425>

Bîrûnî'nin Kaleminden Hinduizm*

Ali İhsan YİTİK**

The Hindus: In the Eyes of al-Biruni

Citation/©: Yitik, Ali İhsan (2013). The Hindus: In the Eyes of al-Biruni, Milel ve Nihal, 10 (3), 149-200.

Abstract: Abu Raihan Muhammad Ibn Ahmad al-Biruni (973 A.D.-1048 A.D.) was one of the prominent Muslim scholars, who studied on different fields of sciences such as astronomy, mathematics, physics, history and culture. Especially his works, entitled Tahkiku mâ li'l-Hind and al-Asârü'l-Bâkiye, are very much appreciated by both Western and Eastern scholars as the first examples of the comparative studies of religion and culture. His objective, rational and critical approaches are even a good example for modern scholars. This article aims at to introduce the portrait of Hindus, drawn by al-Biruni ten centuries earlier, to Turkish intellectuals. By the way, we hope they can recognize a world, in which more than 500 million of Muslims live, and a restless genius in search of knowledge.

Key Words: Hinduism, al-Biruni, Tahkiku mâ li'l-Hind, al-Asârü'l-Bâkiye samsara, mokşa.

* Bu yazı, Bîrûnî'nin Tahkiku Mâ li'l-Hind isimli eserinin Hindu inanç ve uygulamalarıyla ilgili bölümlerinin bazen özetlenerek bazen de aynen tercümesiyle oluşmuş bir metindir. Okuyucuların yazarımızın olaylara bakışındaki nesnelliği, titizliği ve rasyonelliğini yakinen görmeleri amacıyla kaleme alınmıştır.

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı [ali.yitik@deu.edu.tr]

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
cilt 10 sayı 3 Eylül – Aralık 2013

Atf/©: Yitik, Ali İhsan (2013). Bîrûnî'nin Kaleminden Hinduizm, 10 (3), 149-200.

Öz: Ebu Reyhan Muhammed bin Ahmed el-Bîrûnî (973-1048) astronomi, matematik, fizik, tıp, tarih ve dinler tarihi gibi çeşitli alanlarda önemli eserler vermiş ilim adamlarımızdandır. Özellikle Tahkiku mâ li'l-Hind ve el-Asârü'l-bâkiye isimli eserleri, karşılaştırmalı din ve kültür araştırmalarının ilk örneklerinden olarak, Doğulu veya Batılı pek çok araştırmacının takdirini kazanmıştır. Onun konuyu ele alışıdaki titizliği, nesnelliği ve rasyonel tutumu çağdaş araştırmacılara bile örnek olacak niteliktedir. Biz bu yazımızda, Biruni tarafından onbirinci asırda çizilmiş olan Hinduizm portresini Türk araştırmacı ve meraklılarıyla buluşturmayı hedefledik. Amacımız, hem Birunî'nin araştırma yöntem ve bilimsel tavrını tanıtmak hem de günümüzde yarım milyara yakın Müslümanın yaşadığı Hint coğrafyasını inanç ve uygulamaları bakımından daha yakından öğrenmektir.

Anahtar Kelimeler: Hinduizm, el-Bîrûnî, Tahkiku mâ li'l-Hind, al-Asârü'l-Bâkiye samsara, mokşa.

Giriş

Bîrûnî bir gün hocası Ebû Sehl Abdü'l-Mün'im b. 'Ali b. Nuh et-Tiflîsî'yi ziyaret eder ve onu oldukça kederli bulur. Üzüntüsünün nedeni, Mu'tezile hakkında kitap yazan birinin, bu mezhebin görüşlerini yanlış yorumlaması ve halkı Mu'tezilî bilginleri aleyhine kışkırtmasıdır.¹

Bîrûnî, bunun İslam dünyasında yaygın bir belâ olduğunu; hasımları veya muhaliflerinin görüşlerini nakleden âlimlerden pek azının bu belâdan kurtulabildiklerini söyler. Karşı görüşleri aşağılamak amacıyla yapılan bu tahrifler, diyor Bîrûnî, aynı din içindeki mezheplere ait olduklarında kolayca anlaşılabilirler halde, aralarında hiçbir ilişki veya işbirliği olmayan, birbirine yabancı milletlerin inançları konusunda ise maalesef gizli kalmakta ve asırlarca devam etmektedir. Müslümanların kaleme aldıkları pek çok *makâlât* kitapları ile mezhepler ve dinler hakkında yazılan bütün eserler bu gibi tahriflerle doludur. Gerçek durumu bilmeyen kimselerin bu gibi eserlerden topladıkları bilgiler, eğer biraz fazilet sahibi iseler, o kitapların içyüzünü bilenler yanında mahcup olmalarından başka bir işe yaramaz. Ama onların tabiatlarında kötülük kökleşmiş ise, yine de o kitaplara dayanarak inat ve ısrarlarını sürdürürler. Ama

¹ Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku Mâ li'l-Hind, Dâiratu'l-Ma'rifî'l-Osmâniyye*, India-1958, s. 3; *Alberuni's India* I-II, Ed. Edward C. Sachau, Delhi-2007, I/5.

doğru yönetime sahip olan bir yazar, araştırdığı mezhebin görüşlerini onun efsanevî kaynaklarından ve mensuplarının kendisine anlattığı dinlenmesi hoş hikâyelerden çıkarmaya çalışır, fakat hiçbir zaman bütün bunları, yegâne doğru veya gerçeğin kendisi olarak görmez.²

Hint dinleri ve öğretilerine dair kaynaklarımızdaki mevcut bilgiler, birbirinden nakledilen ve bugüne kadar hiçbir eleştirel değerlendirmeye tabi tutulmayan ikinci el malûmat niteliğindedir. Bîrûnî'ye göre Ebü'l-Abbâs el-İrân-şehrî dışında, böyle eser (makalât kitapları) yazarlardan objektif ve tarafsız davranan, sadece rivayetleri naklederek eser kaleme alan başka bir kimse yoktur. O da, Tevrat ve İncil'in içeriklerinin yanı sıra Yahudi ve Hristiyan dinlerine ait öğretileri tarafsız bir sûrette nakletmiştir. Ayrıca Maniheizm'i ve bu dinin kitaplarında zikredilen eski dinleri de ayrıntılı biçimde ele almıştır. Ancak Hinduizm ve Budizm (Şamaniye)³ dinleri hakkında bilgi verirken oku hedeften sapmış, aynı hassasiyeti göstermemiş ve *Zurkân*'ın kitabında yer alan bilgileri aynen kendi kitabına nakletmekle yetinmiştir. Bu kitapta bulunmayanları da Hindu ve Budistlerin avam tabakasından duyduklarıyla tamamlamaya çalışmıştır.⁴

Hocası Tiflîsî söz konusu eserleri yeniden gözden geçirip meselenin, aynen onun belirttiği gibi olduğunu görünce, Bîrûnî'den Hintliler hakkındaki bildiklerini yazmasını ister ve bu bilgilerin, Hintlileri reddetmek isteyenlerin de, onlarla birlikte yaşamak isteyenler için de işine yaramasını diler.

O, hocasının tavsiyesine uyarak bu işe başlar. Kendi ifadesiyle bildiklerini yazarken düşmana iftira etmekten sakınır. Ayrıca bir konunun aydınlatılmasına katkı sağlayacağını düşündüğü noktalarda, bir Müslüman olarak Hint metinlerinden uzun uzun alıntılar yapmaktan çekinmez. Bazı alıntıların içeriği açıkça Müslümanlarca küfür olarak görülse ve reddedilecek nitelikte olsa bile, "Hintlilerin

² *Tahkîk*, s. 4-5; *India*, I/5-6.

³ Bîrûnî, Budistleri *Şomeniyye* ya da *Muhammara* (Kırmızı giyinenler) şeklinde isimlendirir. (*Tahkîk*, I/15,206) Kanaatimizce bu kelime, İbn-i Neddîm'in *Fihrist*'indeki *Semeniyye* veya başka kaynaklardaki *Şamaniyye* terimlerine karşılıktır.

⁴ *Tahkîk*, s. 5-6; *India*, I/6-7.

inancı böyledir ve bu inancı savunmaya en lââyık onlardır” der.⁵

Bîrûnî eserinin önsözünde yazacağı kitabın, bir mücadele ve münakaşa kitabı olmayacağını; bundan dolayı orada hasmın delillerini zikretmek ve gerçeklikten uzak olan fikirlerini redd ve cerh etmekle uğraşmayacağını söyler. Ona göre eser, sadece nakil ve rivayetlere dayanacak, ilk olarak Hintlilerin sözleri aynen aktarılacak, daha sonra eğer varsa, aralarındaki yakınlık ve benzerliği göstermek amacıyla Yunanlıların, Sufiler ve Hıristiyanların benzer sözleri zikredilecektir.⁶

O, bu kitaptan önce Hintlilerin iki kitabını tercüme etmiştir. Bunlar, yaratılış ve mevcut âlem ile nitelikleri hakkındaki *Samkhya* kitabı ile ruhu bedenine esaretinden kurtarmak hakkındaki *Patanjali* ismiyle bilinen kitaptır. Onun temennisi, yazdığı eserin, bu ve benzeri eserlere ihtiyaç bırakmamasıdır.⁷

Bîrûnî, kitabın ilk bölümünde Hintliler hakkında yazmanın zorluklarını sıralar. Ona göre birinci zorluk, Hint diliyle ilgilidir. Çünkü Sanskritçe, tıpkı Arapça gibi hem geniş hem de derin bir dildir. Bir şey, türemiş (müştak) ve yalın (câmit) birçok şekilde isimlendirildiği gibi, aynı kelime çok farklı manalarda da kullanılabilir. Bu durum doğal olarak, kastedilen anlamı tayin etmek için bu isme bazı sıfatlar eklemeyi zorunlu kılar. Bir kelimenin neyi ifade ettiğini anlamak, ancak onun cümle içindeki anlamına vâkıf olmak, onun öncesi ve sonrasını bilmekle mümkün olabilir. Gerçekte, bir dil için ayıp ve eksiklik sayılan bu durum, Hintliler için iftihar vesilesi olarak görülür.

Ayrıca Hintlilerin iki farklı dilleri vardır. Biri son derece basit olup halk tarafından kullanılır; diğeri ise, fasih ve işlenmiş olan kısımdır. Tasrif, iştikak, nahiv ve belâğatin incelikleriyle bezenmiş bu ikinci dili, ancak âlimler ve lisanda maharet sahibi kimseler kullanabilir.

Dahası Hintliler, kaleme aldıkları bilimsel eserlerin pek çoğunu kendi zevklerine uygun olarak belirli vezinlerle manzum olarak kaleme almıştır. Bunun nedeni, söz konusu kitapların kolayca korunması, okunması, ezberlenmesi ve onlara yapılacak ilâve ve

⁵ *Tahkîk*, s. 5; *India*, I/7.

⁶ *Tahkîk*, s. 5; *India*, I/7-8.

⁷ *Tahkîk*, s. 6; *India*, I/8.

çıkarımların hemen anlaşılabilmesidir. Onlar yazıma değil hıfza dikkat ederler. Oysaki nazım veznini düzeltmek ve eksikliğini doldurmak için zaman zaman ilave veya çıkarmalar yapılması söz konusudur. Sonuçta, bu durum zaman zaman varlıklar dünyasında karşılığı olmayan yeni bazı tabirler oluşturmaya mecbur bırakır.

Kısacası dil, Hint kültürüne ilişkin konuların anlaşılması ve kavranılmasını zorlaştıran sebeplerin başında yer alır.⁸

İkinci zorluk, Hint dinsel inanç ve uygulamalarının bize tamamen yabancı olmasıdır. Öyle ki biz Müslümanlar, diyor Bîrûnî, onların inandıkları hiçbir şeye inanmadığımız ve kabul etmediğimiz gibi onlar da bizim itikat ve ikrar ettiklerimizden hiçbirini benimsemezler. Dahası, Hintliler kendi aralarındaki mezhep farklılıkları konusunda fazla mücadeleci ve ısrarcı görünmedikleri halde yabancılara karşı böyle davranmazlar. Yabancıları, pislik veya dışkı manasında *mleçcha*⁹ diye isimlendirirler. Onlarla evlenmeyi, beraberce oturup kalkmayı ve yiyip içmeyi uygun bulmazlar. Öyle ki yabancıların kullandıkları ateş ve suyu bile necis sayarlar. Başka bir kimse, onlara meyletse hatta dinlerini kabul etse bile, onu kesinlikle aralarına almazlar. Doğal olarak bu durum, her türlü iletişimi bitirir ve aradaki uçurumu derinleştirir.¹⁰

Zorluk sebeplerinden üçüncüsü, Hint örf ve adetlerinin bize tamamiyle yabancı olmasıdır. Onlarla bizim aramızda kıyafet ve adet hususunda öylesine zıtlık ve farklılık vardır ki, hatta çocuklarını bile biz veya kıyafetlerimizle korkuturlar.¹¹

Karşıtlık ve farklılıkları derinleştiren sebeplerden dördüncüsü ise, bir zamanlar Budist ve Hinduların vatanı durumundaki Horasan, Fars, Irak ve Şam, Musul, Azerbaycan gibi toprakların zamanla Müslümanların eline geçmesi ve bu süreçte yaşanan savaşlardır. Özellikle Muhammed b. el-Kasım b. el-Münebbih'in, Sicistan tarafından Sind bölgesine girerek *Bahmanwa* ve *Mûlasthana* kentlerini ele geçirmesi ve bunların isimlerini *Mansura* ve *Ma'mûra* şeklinde değiştirmesi korkuların kökleşmesine yol açmıştır. Türklerin Gazne'yi

⁸ *Tahkîk*, s. 13-14; *India*, I/17-19.

⁹ Günümüzde bu terim daha ziyade "Ari ırkından olmayan, Sanskritçe bilmeyen, yabancı veya barbar" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

¹⁰ *Tahkîk*, s. 15; *India*, I/19-20.

¹¹ *Tahkîk*, s. 15; *India*, I/20.

ele geçirip Yeminü'd-Devle Mahmud'un otuz sene sürekli Hindistan'a seferler düzenlemesi da mevcut düşmanlıkları pekiştirmiştir. Bundan dolayı bugünkü Hintli yöneticiler Müslümanlara son derece kin ve nefret beslerler. Onlar, diyanet ve siyaset gereği bütün yabancılardan özellikle de Müslümanlardan korkar ve çekinirler. Bunun muhtemel nedeni, Hint âlimlerinin fethedilen yerleri bırakıp henüz İslâm eli değmemiş Keşmir ve Benares gibi uzak yerlere çekilmeleri ve hayatlarının geri kalan döneminde, yaşadıkları bu olayların etkisinde kalmalarıdır.¹²

Bîrûnî'ye göre zorlukların sonuncusu da Hintlilerin kibir ve gururdur. Öyle ki onlar, kendi vatanları, milletleri, yöneticileri, dinleri, bilim ve fenleri dışında, başka toplumlarda bunların bulunmadığını zannederler. Bundan dolayı da kendilerini yüksek tutar ve gururlanırlar. Aslında bu, tedavisi mümkün olmayan ve onları cahil bırakan ahmaklıktan başka bir şey değildir. Yine onlarda, bildiklerini başkasından kıskanma huyu da vardır. Bırakın, bilgiyi yabancı insanlara öğretmeyi, kendi arkadaşlarından bile saklarlar. Dahası onlar, yeryüzünde kendi şehirlerinden başka bir kasaba ve oralarda yaşayanlardan başka bir insan düşünmedikleri gibi başka milletlerde de âlimler ve ilim bulunabileceğini akletmezler. Hatta birisi onlara, Horasan yahut Fars'ta olan ilim veya âlimlerden söz etse, onu, yalancılık veya cehaletle suçlarlar. Kibir ve gururlarından ötürü ona inanmazlar. Şayet onlar, uzak memleketlere gitmiş ve diğer insanlar ile karşılaşmış olsalar, şüphesiz bu fikirlerini değiştirirlerdi.¹³

Hindistan'daki ilk günlerimde ben, diyor Bîrûnî, acemî ve Hint terimlerine vâkıf olmadığım için Hint müneccimleri huzurunda, hocasının önünde el pençe divan duran bir öğrenci gibi dururdum. Terimleri biraz öğrendikten sonra onlara, illetleri izah etmenin ve bazı delilleri göstermenin yanı sıra hesaplamalarda da takip edilmesi gereken gerçek yolları öğrettim. Bunun üzerine hayretler içinde kalarak başıma üşüştiler ve benden öğrenmeye başladılar. Her zaman bana Hintlilerden kimlerle karşılaştığımı ve hangi *pandit*lerden ders aldığımı soruyorlardı. Israrlı sorulara bazen kısa cevaplar veriyor,

¹² *Tahkîk*, s. 16; *India*, I/21-22.

¹³ *Tahkîk*, s. 17-18; *India*, I/22-23.

çoğu zaman da susuyordum. Böylece aralarında kendimi yüksek tutuyordum. Sonunda bana büyücü bile dediler. Öyle ki beni kendi dilleriyle büyüklerine tanıtırken “umman” veya “sirkeden bile daha keskin su”¹⁴ diyerek tanımlıyorlardı.¹⁵

Hint İnançları

Tanrı İnancı

Bîrûnî'ye göre her millette aydınlar (havas) ile halkın (avam) inançları birbirinden farklıdır. Zira aydınlar, akılla kavranan şeylere meyleder ve araştırıp incelemeyi sever. Halk ise, sadece duyularla algılananlara (mahsuse) yönelir ve ayrıntılar (füru') ile yetinir. Özellikle farklı görüşlerin bulunduğu ve bir tek görüşte uzlaşmanın mümkün olmadığı konularda araştırma ve incelemeye yanaşmaz.¹⁶

Hintlilerin *havas* sınıfına göre Tanrı birdir, başlangıcı ve sonu yoktur, ezelidir, işinde muhtar, kâdir, hakîm, hayy, muhyî, müdebir ve beka sahibidir; hükümrânlığında (melekûtunda) yalnızdır; zıddı ve neddi (misli) yoktur. Hiçbir şeye benzemediği gibi hiçbir şey de O'na benzemez.¹⁷

Avam sınıfı arasında ise bu konuda türlü türlü görüşler vardır. Diğer milletlerde hatta Müslümanlar arasında bile mevcut olan, Allah'ı çeşitli varlıklara benzetme (teşbih), O'nu güçlü bir kral olarak düşünme veya O'nun çeşitli varlıklarda tezahür ettiğine inanma gibi bazı çirkin ve haktan uzak görüşler Hintlilerde de vardır. Bunun bir örneği şudur: Hintlilerin *havas* sınıfından birisi Tanrı'yı tenzih etmek için “Tanrı bir noktadır” demiş ve bedensel niteliklerin Tanrı'ya ait olmadığını ifade etmek istemiş. Bunu işiten Hintli, onun Tanrı'yı bir nokta kadar küçük olduğunu söylediğini zannetmiş ve o ifadenin anlamını kavrayamamış. Bununla da yetinmeyip Tanrı'yı daha da büyük olarak tanımlamak istemiş ve “Tanrı on iki parmak uzunluğunda on parmak genişliğindedir” demiş.

Aynı şekilde “Yüce Tanrı, her şeyi hiçbir yönü gizli kalmayacak biçimde kuşatır” şeklindeki sözü işiten câhil bir Hintli de bir şeyi idrak ve ihata edebilmek görmekle olur; görmek de göz sayesinde

¹⁴ “Sirkeden keskin su” ifadesi, her türlü problemi çözebilecek yetenekteki kişileri tanımlamak için kullanılan bir deyim olsa gerektir.

¹⁵ *Tahkîk*, s. 19; *India*, I/23.

¹⁶ *Tahkîk*, s. 20; *India*, I/27.

¹⁷ *Tahkîk*, s. 20; *India*, I/27.

mümkündür. İki göz tek gözden hayırlıdır, diye düşünür ve Tanrı'nın mutlak ilmini ifade etmek için O'nu, "bin gözlü bir varlık" olarak tanımlar. Bu gibi çirkin hurafeler Hint halkı arasında yaygındır. Özellikle ilimle uğraşmaktan men edilen sınıflar (*sudra* ve *par-yalar* gibi) arasında pek çoktur.

Hintli âlimler Tanrı'yı bu sıfatlarla tanımlamaktan kaçınır. Ancak *avam* ve bazı mezhep mensupları bu konuda ileri gider ve onlar yukarıda zikredilenlerin ötesine geçerek eş, oğul, kız, gebelik ve doğurmak gibi doğal halleri de Tanrı'ya izafe ederler. Hatta onlar bu nitelermeleri yaparken saçma ve çirkin ifadeleri kullanmaktan kaçınmayacak kadar da cahildirler. Her ne kadar *avam* çoğunlukta olsa da, hiç kimse onların bu düşüncelerini itibara almaz. Hint düşünce dünyasının özü ve en temel noktası *brahminlerin* düşündükleri ve kabul ettikleridir. Çünkü onlar dinlerini korumak ve devam ettirmek için özel olarak eğitilmiş bir sınıftır. Dolayısıyla burada dikkate alınması gereken, *brahminlerin* görüşleri olmalıdır.¹⁸

Eylem ve Ortaya Çıkışı

İradi eylemler, der Bîrûnî, beden canlı olmadıkça ve bizatihi canlı olan şeyle (ruhla) birlikte bulunmadıkça, herhangi bir canlıdan sadır olmaz. Ona göre Hintliler, ruhun kendisinden ve maddi özünden habersiz olduğunu düşünürler. Böyle bir ruh ise, bilmediklerini öğrenmeye isteklidir ve madde olmaksızın var olamayacağını düşünür. Bu yüzden ebediyeti arzular, kendisinden gizlenmiş olanları öğrenmek ister ve maddeyle birleşmek için çaba sarf eder. Ancak biri yoğun (kesif), diğeri latif olan bu iki cevher, mevcut halleriyle bir araya gelemeler, bunun için aracı bir varlığa ihtiyaç duyarlar. Örneğin hava, temel nitelikleri itibariyle birbirine zıt olan ateş ve su arasında aracıdır. Zira hava, letafet bakımından ateşle, yoğunluk bakımından su ile ilişkilidir ve bu nitelikleriyle her iki tarafın birleşmesini mümkün kılmaktadır. Cisim olanla (somut) cisim olmayan (soyut) arasındakinden daha büyük bir tezat düşünülemez. Bu yüzden ruh mahiyeti gereği, bir aracı varlık bulunmadıkça, madde ile birleşemez. Ruh ile madde arasında aracılık yapacak vasıtalar ise, *Bhûrloka*, *Bhurvarloka* ve *Svarloka* âlemlerindeki ana unsurlardan (ümmeht-ı basiteden) oluşan ruhlardır. Hintliler onları beş temel unsurdan mürekkep olan kesif bedenlerden ayırmak için güneşin

¹⁸ *Tahkîk*, s. 23-24; *India*, I/31-32.

yeryüzüne doğduğu gibi, ruhun üzerine doğduğu latif bedenler olarak isimlendirirler. Ruh, onlarla bir aracı sayesinde birleştiğinden onları kendi araçları olarak kullanır. Nitekim Güneş, tek olmasına rağmen, karşısına konulan aynalara ve su kaplarına yansır. Her bir ayna ve su kabındaki Güneş aynı görünür. Her bir yansımada Güneş'in ısı ve ışık veren etkisi algılanır.¹⁹

Farklı unsurların birleşiminden oluşan çeşitli bedenler, kemik, damar, meni gibi eril unsurlar ile et, kan, saç gibi dişil unsurlardan oluştuğlarında ve canlılık kazanmaya hazır hale geldiklerinde, ruhlar onlarla birleşir. Bu durumda bedenler ruhlar için padişahların farklı amaçlarla yaptıkları kaleler ve saraylar konumundadır. Bu gelişimin daha ileri aşamasında bedenlere beş rüzgâr girer ki bunlardan ikisiyle nefes içeri çekilir ve dışarı çıkarılır. Üçüncüsü ile midedeki gıdaların kaynaşması sağlanır. Dördüncüsü ile beden bir yerden başka bir yere intikali gerçekleşir. Beşincisi sayesinde ise beden bir tarafındaki algıların diğer tarafa iletilmesi sağlanır.²⁰

Hintlilere göre burada sözü edilen ruhlar cevher bakımından birbirinden farklı değildir. Bilakis her biri diğeriyle özdeştir. Ancak onların bireysel özellikleri ve davranışları birleştikleri bedenlere göre farklılık gösterir. Çünkü o bedeni oluşturan maddedeki üç kuvve, birbirine üstünlük sağlamak için mücadele etmekte ve öfke ve kıskançlık gibi arzular bu üç unsur arasındaki ahengi bozmaktadır. İşte ruhun eyleme yönelmesinin en önemli sebebi bu durumdur.²¹

Diğer taraftan maddeden kaynaklanan en aşağı sebep ise, maddenin mükemmellik peşinde koşması ve her zaman iyi olana karşı daha iyisini tercih etmesidir. Madde, kendi özünü ve gücünü oluşturan bu kibir ve tamahın sonucu olarak kendi öğrencisi konumundaki ruh için her türlü imkânı yaratır ve ortaya koyar. Ruhu bitki, hayvan ve insan kategorilerinde dolaştırır. Hintliler ruhu, mesleğinde mahir ve yaptığı her bir hareketin ne anlama geldiğini iyi bilen dansçı bir kıza benzetirler. Öyle ki bu kız, yaptığı her şeyi seyretmeye hevesli efendisinin huzurundadır. Böyle bir durumda o, sahneye çıkar ve efendisinin hayran bakışları altında programını tamamlayıp onun isteklerini tatmin edene kadar bütün hünerlerini

¹⁹ *Tahkîk*, s. 34; *India*, I/45.

²⁰ *Tahkîk*, s. 35; *India*, I/46.

²¹ *Tahkîk*, s. 37; *India*, I/46.

sergiler. Mahcup bir şekilde kenara çekilir. Çünkü yaptıklarını tekrar etmekten başka bir iş kalmamıştır. Tekrarı kimse arzulamadığı için efendisi onu bırakır ve böylece eylem sona erer. Buradaki ilişkiye yakın bir başka örnek de şudur: Bir kervan, çölde haramilerin saldırısına uğramış ve bu kervandaki herkes bir tarafa kaçmış, bir kör ile topal çaresizlik içinde orada kalakalmıştır. Bunlar birbiriyle karşılaşp tanıştıktan sonra topal, köre şöyle der: “Ben hareketten acizim, ancak yol bulmaya kudretim var. Senin halin ise benim halimin aksinedir. Beni yüklen ve omzuna al. Ben sana yol göstereyim. Böylece bu tehlikeli durumdan uzaklaşalım.” Kör adam topalın dediklerini yapar. Birbirine yardım etmek suretiyle her ikisi de amacına ulaşır; sahradan çıktıktan sonra birbirlerinden ayrılırlar.²²

İnsanlar ruhu, gökten inen ve doğal halinde birbirine benzeyen yağmur damllarına benzetir. Bu damllar kendileri için hazırlanmış altın, gümüş, cam, toprak kaplarda toplanacak olsa, bu kaplar yüzünden suyun rengi kokusu ve tadında değişim başlar. Ruh ise madde ile temas ederek ona hayat vermenin dışında maddeyi etkilemez. Lâkin madde harekete geçtiğinde, onun özündeki üç temel kuvveden üstün gelen niteliğe ve diğer ikisinin buna etkisine göre sonuç farklılaşır. Bu üç kuvve arasındaki yardımlaşma sıvı yağ, kuru fitil ve yanan ateşin ışık üretmek için birbirlerine yardım etmesine benzer. Maddedeki ruh, arabaya binmiş sürücü gibidir. Duyular, arabacının iradesine göre arabayı sevk etmekte arabacıya yani ruha hizmet etmektedir. Ancak ruh Allah’tan kendisine ihsan edilen akıl tarafından yönlendirilmektedir. Akıl, kendisiyle eşyanın gerçekliğinin idrâk edildiği şey olarak tanımlanır. O, Allah’ın bilgisinin ve herkes tarafından sevilen ve takdir edilen eylemlerin yolunu gösterir.²³

Tenâsüh Öğretisi

Nasıl ki, diyor Bîrûnî, Kelime-i tayyibe (kelime-i ihlâs) ile tevhide şehâdet, Müslüman imanının şiarı, teslis Hristiyanlığın ve Cumar-tesi gününü (sebt) kutsal kabul edip onu dua ve yakarış günü olarak benimsemek Yahudiliğin alâmeti olduğu gibi, tenâsüh de Hint dininin alametidir. Dolayısıyla bir kimse tenâsühe inanmaz ise Hindu sayılmaz.²⁴

²² *Tahkîk*, s. 35-36; *India*, I/46-47.

²³ *Tahkîk*, s. 37-38; *India*, I/49.

²⁴ *Tahkîk*, s. 38; *India*, I/50.

Yazarımıza göre bu inanç Hintlilerin şu düşüncesine dayanır: Ruh, en yüksek mutlak bilgi düzeyine ulaşmadıkça, bilinmesi gereken gerçekleri belli bir zaman geçmeksizin bütünsel (külli) bir kavrayışla idrâk edemez. Bu yüzden o, bütün cüzleri keşfetmek ve bütün varoluş ihtimallerini öğrenmeye muhtaçtır. Âlemdeki varlıklar (cüz'iyât) sonsuz olmasa bile sayıca pek çoktur. Bundan dolayı onlarla ilgili bilgileri elde etmek uzun bir zamana ihtiyaç gösterir. Çünkü ruh, bu bilgiyi sadece bireyler, türler, onlara ait eylemler ve durumları gözlemleyip üzerinde düşünerek elde eder. Yani ruh her bir objeden bir şey öğrenir ve böylece bilgisini genişletir.

Ama her bir nefisteki kuvveler farklı olduğu için, onların eylemleri de çeşitlilik gösterir. Ayrıca eylemlerin gerçekleştiği âlem de başıboş bırakılmamış; kendi amacına uygun şekilde hareketini sürdürmektedir. Bundan dolayı sonsuzluğa aday ruhlar, uzun süre fiillerinin hayır ve şer oluşuna göre çürümeye mahkûm bedenlerde dolaşır. Ruhun iyilikler diyarında (geçici cennetlerde) dolaşmasının amacı, onun hayra karşı dikkatini artırmak ve onda mümkün olduğunca daha fazla iyilik yapma arzusu uyandırmaktır. Ruhun elem diyarında (cehennemlerde) dolaşmasının amacı ise, kötü ve kirli olana karşı dikkatini çekmek ve mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ondan uzaklaşmasını sağlamaktır.²⁵

Ruhun bu dolaşımı, aksi aynı derecede mümkün olsa bile, yukarıdan aşağıya (âlâdan ednâya) değil, aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşir. Aşağı ve yukarı basamaklar arasındaki farklılık, eylemlerin farklılığına dayanır. Bu da eylemleri ortaya çıkaran arzu ve isteklerin nitelik ve yoğunluklarındaki farklılıktan kaynaklanır.²⁶

Ruhun bedenlerdeki dolaşımı, arzulanan amaç hem ruh hem de madde için tam olarak gerçekleşinceye kadar sürer. İlk (maddi) amaç, maddenin şekil ve biçimden kurtulmasıdır. Daha yüksek olan ikinci (ruhsal) amaç ise, ruhun öğrenme arzusunun sona ermesidir. Başka bir ifadeyle, ruhun kendi zâtının yüceliğini kavraması, bizâtihi kaim olduğunu idrâk etmesi; maddenin ise aşağı, bayağı ve sûretlerinin fâni olduğunu anlamasıdır. Yine maddenin hissettiklerinden bir netice alınamayacağını ve onun duyduğu lezzetlerde bir hayır bulunmadığını idrâk ederek, kendisinin maddeye ihtiyaç duymadığını anlayıp ondan uzaklaşmasıdır. Bunları idrâk eden

²⁵ *Tahkîk*, s. 38-39; *India*, I/50-51.

²⁶ *Tahkîk*, s. 39; *India*, I/51.

ruh, maddeden uzaklaşır. Aralarındaki bağlar çözülür ve madde ile birlik sona erer. Ayrılık ve çözülme meydana gelir. Bir susam tanesinin filizlenip, çiçek açıp ve daha sonra içi yağ dolu bir tane haline gelişi gibi; ruh da arzulanan ilimle mücehhez halde mutlu olarak evine geri döner. Sonuç olarak ruh, madde sayesinde ilim elde eder. Ama gün gelir maddeden ayrılır. Ancak elde ettiği ilim kendisinin ayrılmaz bir parçası olur. İşte o zaman akıl, âkil, ma'kul birleşerek tek bir şey (şey-i vahit) olurlar.²⁷

Cennet Ve Cehennem

Bîrûnî kitabının altıncı bölümünü ölüm ötesi durum ve dünya dışındaki âlemler konusuna ayırır. Hintliler, *loka* adı verilen bu âlemin aşağı, yukarı ve orta olmak üzere üç ana bölümü olduğuna inanır. En üst kısım *svarloka* (cennet), alttaki kısım yılanlar diyarı olarak bilinen *nâgaloka* yani cehennemdir. Burası, bazen, *naraloka*, bazen de en alt âlem anlamında *pâtâla* diye isimlendirilir. İçinde yaşadığımız orta âleme ise *madhyaloka* veya insanlar âlemi anlamında *manuṣya-loka* denir. Orta âlem insanların eylemlerini gerçekleştirdikleri (kesb ettikleri), yukarı âlem ödülleri aldıkları, aşağı âlem de cezalarını çektikleri yerlerdir. *Svarloka*'ya yükselmeye veya *nâgaloka*'ya düşmeye lâyık olan kimse, oralarda belli bir süre eylemlerinin tam karşılığını görür. Her iki âlemde de sadece ruh vardır ve o, bedenden ayrıdır.²⁸

Semâya yükselmeye, yani cennete girecek kemâle erişmemiş ama cehenneme düşecek kadar da kötülüklere bulaşmamış ruhlar için *tiryakloka* denilen başka bir âlem vardır. Bu âlem bitkiler ve hayvanların yaşadığı yerdir. Ruhlar insan bedenine ulaşıncaya kadar bitkilerin en alt sınıflarından hayvanlar dünyasının en üst tabakalarına kadar bu âlemde sürekli dolaşırlar, bedenden bedene intikal ederler. Ruhun bu âlemde kalışı; ya cennete yükselecek kadar kâmil veya cehenneme düşecek kadar kötü olmayışından ya da cehennem hayatından dönüşünde belli bir süre burada ikamet etmek zorunda olduğundandır. Hintliler geçici cennetlerde bir süre mükâfatlandıktan sonra geri gelen ruhların, derhal yeni bir insan bedenine girdiklerine, eylemleri sonucunda cehenneme düşen ruhların ise, insan

²⁷ *Tahkîk*, s. 39; *India*, I/51.

²⁸ *Tahkîk*, s. 44; *India*, I/59.

bedeninde yaşama derecesine ulaşıncaya kadar bitkiler ve hayvanlarda dolaştığına inanırlar.²⁹

Hintliler kendi kutsal metinlerinde sayısız cehennemlerden, onların nitelik ve isimlerinden ve her bir günah için ayrı bir cehennem olduğundan söz ederler. *Vişnu-Purâna*'ya göre cehennemlerin sayısı seksen sekiz bindir.³⁰

Dünyadan Kurtulmanın Keyfiyeti ve Yolu

Eğer ruh dünyaya bağlı ve bu bağlılığın da belli bir sebebi varsa, o sebep ortadan kalkmadıkça ruh esaretten kurtulamaz. Hintlilere göre esaretin sebebi cehâlettir ve ruh, bilgi olmaksızın özgürleşemez. Ancak bu, evrendeki her şeyin hem genel hem de özel nitelikleriyle kavranılmasını sağlayan, gereksiz genellemelere ihtiyaç bırakmayan ve bütün şüpheleri gideren kesin bilgidir. Zira ruh, tanımlar sayesinde varlıkları birbirinden ayırınca, kendi varlığının farkına varır. Böylece o, kendi sonsuzluğu ve asâleti ile maddenin değişken niteliğini ve bütün biçimlerin fânî olduğunu idrâk eder. Böylece maddeyi terk eder ve ondan müstağni olur. Çünkü ruh, o ana kadar hayır ve lezzet saydığı her şeyin aslında kötü ve ızdırap verici olduğunu anlamıştır. Bu sayede gerçek bilgiye ulaşır ve maddeden tamamen sıyrılır. Böylece eylem sona erer ve birbirinden ayrıldıkları için hem madde hem de ruh özgür hâle gelir.³¹

Patanjali *Yoga Sutra*'da şöyle der: "Tanrı'nın birliğine yoğunlaşması, kişinin daha önceden meşgul olduğu diğer şeylerin farkına varmasını sağlar. Hakikaten Tanrı'yı arzulayan kimse, hiç ayırmaksızın bütün varlıkların hayrını ister. Eğer bir kimse mâsivâdan uzaklaşarak kendi nefsiyle meşgul olursa, aslında kendisi için sadece nefes alıp vermiş olur. Bir kişi bu mertebeye ulaştığında, onun ruhsal gücü bedensel gücüne galip gelir. Böylece kendisini müstağni konuma getiren şu sekiz yeteneği kazanır:

1. Bedenini gözden kaybolacak biçimde latîf kılma kudreti,
2. Diken, çamur veya toprak üzerinde yürümeyi farksız kılacak biçimde bedeni hafifleştirme kudreti,
3. Bedenini tuhaf ve korkunç biçimde gösterebilecek

²⁹ *Tahkîk*, s. 45; *India*, I/59-60.

³⁰ *Tahkîk*, s. 45; *India*, I/60.

³¹ *Tahkîk*, s. 51-52; *India*, I/68.

- kadar büyütme kudreti,
4. Her arzuyu gerçekleştirebilme kudreti,
 5. Dilediği her şeyi bilebilme kudreti,
 6. İsteddiği cemaate yönetici olabilme kudreti,
 7. Yönettiği herkesi kendisine boyun eğdirme ve itaat ettirme kudreti,
 8. Kendisi ile farklı yerler arasındaki bütün mesafeleri ortadan kaldırma (sufilerin tayy-i mekân ve tayy-i zaman anlayışları gibi) kudreti.”³²

Hintliler şöyle der: Eğer bir kimse bu sekiz yeteneği elde ettiğinde, onlardan vazgeçebilir ve şu basamakları kat ederek gerçek amacına ulaşır:

1. Âlemdeki varlıkların isimleri, nitelikleri, ayırt edici özellikleri gibi genel tanımlarında yer almayan ayrıntılarını bilmek. Yani eşyanın künhüne vâkıf olmak,
2. Eşya hakkındaki yüzeysel bilgiyi aşarak onun her bir parçasındaki, ortak noktalarına vasıl olmaktır. Ancak bu mertebede bile kişi hâlâ eşyanın çeşitliliğine inanmaktadır.
3. Eşyadaki farklılıkların (*viveka*) ortadan kalktığı ve kişinin onu bir bütün olarak algıladığı safhadır. Ama bu bilgi de *zamanla* sınırlıdır.
4. Bilginin zamanüstü nitelik kazandığı, beşerî acziyetten ötürü kullanılan isim ve sıfatlardan vazgeçildiği mertebedir. İşte bu mertebeye ulaşıldığında akıl, âkil ve üzerinde ta’akkul edilen eşya ittihat eder ve hepsi tek bir varlığa dönüşür.³³

Kast Sistemi

Bîrûnî’ye göre Hint kast anlayışına benzer toplumsal yapılar sadece Hintlilere özgü bir durum değildir. Bunlar İranlılar ve Yunanlılar gibi geçmişin hemen her toplumunda var olan evrensel yapılardır. Çünkü kendilerini görevlerine adanmış geçmiş krallar, insanları bir

³² *Tahkîk*, s. 52; *India*, I/68-69.

³³ *Tahkîk*, s. 52-53; *India*, I/69-70.

takım sınıflara ayırmaya önem vermiş; bu sınıfların birbiriyle karışmamasına özen göstermiş ve onların birbiriyle ilişkisini yasaklamışlardır. Bundan dolayı her bir sınıfa, kendine özgü iş, sanat ve mesleği yapması emredilmiş, hiç kimsenin kendi derecesini aşmasına izin verilmemiş ve aksi hareket edenler cezalandırılmışlardır.³⁴

Bütün bunlar antik İran hükümdarlarının tarihlerinde açıkça görülür. Çünkü onlar asırlarca hiç kimsenin özel yetenekleri veya hileleriyle ortadan kaldıramadığı bu tür büyük sosyal kurumlar oluşturmuştur. Örneğin, Ardeşir b. Bâbek (226-242) İran imparatorluğunu kurunca, halkını şu şekilde sınıflara/kastlara ayırmıştı:

Birinci sınıf savaşçılardan ve yöneticilerden;

İkinci sınıf münzeviler, ateşgedelerde hizmet eden rahipler ve hukukçulardan;

Üçüncü sınıf doktorlar, astronomlar ve diğer bilim adamlarından;

Dördüncü sınıf ise çiftçiler ve zanaatkârlardan oluşuyordu.³⁵

Bu sınıfların her birinde varlığın türleri gibi farklı alt bölümler mevcuttur. Bütün bu sınıflar menşeleri hatırlandığı sürece bir soy ağacı gibidir. Ancak kaynakları unutulduğunda, topyekûn bütün toplumun ortak malına dönüşür ve bundan böyle hiç kimse onların kaynağını sorgulamaz. Unutmak, uzun nesiller ve asırların ortaya çıkardığı kaçınılmaz bir sonuçtur. Benzer yapılar Yunanlılarda da söz konusudur.³⁶

Hintlilerin hali de İranlı ve Yunanlıların durumuna benzer. Zira onlar da dinî hukuk ve kanunlarını dinlerinin temeli olarak gördükleri *Rişi/hakîmlere* dayandırırılar. Bu âlemde zaman zaman insan suretinde (avatara) görünen *Nârayana* ise kanun koyucu değildir. Çünkü o, kötülük yeryüzünü tehdit ettiğinde, onu ortadan kaldırmak ve âlemi yeniden yoluna koymak için iner. Yani o, yeni bir şeriat koymaz veya var olanı da değiştirmez. Sadece mevcut kanunlara göre hareket eder. Bundan dolayı Hintliler, bazı beşerî ihtiyaçlar için söz konusu olsa bile, yasa ve ibadet hususlarında peygamberlerden müstağnidir.

³⁴ *Tahkîk*, s. 75-76; *India*, I/99.

³⁵ *Tahkîk*, s. 76; *India*, I/100.

³⁶ *Tahkîk*, s. 76; *India*, I/100.

Hintliler kendi sosyal sınıflarına *renkler* anlamına gelen *varna* adını verirler ve nesep açısından onları doğumlar anlamında *jâtaka* diye isimlendirirler. Çok eski zamanlardan beri bu sınıfların sayısı dördtür.

En üst sınıf, din adamlarını oluşturan *brahmin*lerdir. Hint kutsal kitaplarına göre onlar Brahman'ın başından yaratılmıştır ve bundan dolayı bütün sınıfların en seçkinleridir.

İkinci sınıf ise, Brahman'ın omuz ve kollarından yaratıldıkları söylenen *kşatriya*dır, yani yönetici ve askerler sınıfıdır. Onların dereceleri *brahmin*lerden çok aşağı değildir.

Üçüncü sırada Brahman'ın midesinden yaratılmış olan *vaisya*lar yani tüccarlar yer alır.

Dördüncüsü ise, Brahman'ın ayaklarından yaratılmış olan *sudra*lar, yani hizmetçiler sınıfıdır. Bu son iki sınıf arasında çok büyük bir fark yoktur. Hatta farklı sınıflar olmalarına rağmen aynı kasabalarda veya köylerde karışık olarak yaşarlar.³⁷

Sudra sınıfından sonra insanların *antyaja* (*dokunulmayanlar*) adını verdikleri, muhtelif toplumsal hizmetleri icra eden, herhangi bir kast içerisinde yer almayan, sadece belli bir sanatın veya mesleğin üyeleri olarak görülen insanlar yer alır. Meslekleri itibarıyla sekiz alt sınıfa ayrılan bu kimseler çamaşırcı, kunduracı ve dokumacı sınıfları dışındaki diğerleri birbiriyle evlenebilir, bir arada yaşayabilir. Diğerleri ise onların mesleklerine veya bulundukları yerlere tenezzül etmez. Bu sekiz meslek şunlardır: Çamaşır yıkayıcılar, kunduracılar, hokkabazlar, sepet ve sedir örenler, kayıkçılar, balıkçılar, vahşi hayvan ve kuş avcıları ve son olarak dokumacılar. Dört kastın her birine mensup olanlar aynı yerde ve bir arada yaşamazlar. Son olarak zikredilen sınıflar ise diğer insanların yaşadığı köy ve kasabaların civarında yaşar fakat diğer kast mensuplarıyla bir arada bulunamazlar.³⁸

Hâdî, *Doma/Domba*, *Candâla* ve *Badhatan* grupları ise herhangi bir kast veya meslek erbabından sayılmaz. Bunlar köylerin ve lağım-
ların temizliği gibi aşağı ve pis işlerle uğraşır; farklı meslekleri olan tek bir sınıf olarak görülür, gerçekte onlar gayri meşru çocuklar gibi

³⁷ *Tahkîk*, s. 76-77; *India*, I/100-101.

³⁸ *Tahkîk*, s. 77; *India*, I/101.

telâkki edilirler. Çünkü genel kanaate göre onlar, *sudra* sınıfına mensup bir baba ile *brahmin* sınıfına mensup bir annenin gayri meşru çocuklarıdır. Bundan dolayı onlar kast dışı topluluklar yani *paryalar* olarak görülür.³⁹

Zikredilen dört tabakadan her biri yemek yerken ayrı oturmalı ve birbirine karışmamalıdır. Başka bir ifadeyle aynı sofrada farklı sınıflardan kişiler bulunmaz. Eğer bir sofrada aynı tabakadan, mesela *brahmin*lerden birbirine düşman iki kimse var ise ve bunlar da birbirine yakın yerlerde oturuyorlarsa aralarına tahta, elbise ve benzeri şeyler konarak araları ayrılır. Hiçbir şey bulunmadığı zaman aralarına bir çizgi çizmek de yeterli görülür. Başkasına ait yemek artığının yenilmesi yasak olduğundan her bir kimse sadece kendi payına düşen yemeği yemek zorundadır. Eğer sofradakilerden herhangi biri tek ve aynı tabaktan yemek alırsa, tabakta kalan yemek artık olur ve sofraya elini uzatan ikinci kişi, artık yemeği yemek zorunda kalır. Bu ise yasaklanmıştır.⁴⁰

Putlara Tapma

Bîrûnî'ye göre sıradan insanlar duyularla algılanan şeylere meyleder ve âlimlerin anlayabileceği soyut düşünceler dünyasından kaçır. İnsanlar genelde tasvirlerle ve misâllere eğilim gösterdikleri için Yahudi, Hristiyan ve özellikle Maniheizt liderler kitaplarını ve ibadethanelerini böyle tasvirlerle bezeyerek doğru yoldan sapmışlardır.

Sıradan bir insana veya bir kadına Peygamber'in veya Kâbe'nin resmini gösterseniz, der Bîrûnî, onların heyecanlandıklarını ve sevinçten bu resmi öptüklerini, yüzlerine ve vücutlarına sürdüklerini görürsünüz. Zira onlar resmi görünce sanki resmin sahibini görmüş ve bu sayede hac ve umre ibadetleri yapmış gibi hissederler.

Toplumda bazı kimseler adına putlar dikilmesinin en önemli nedeni, işte insanlardaki bu meyildir. Putlar, öldükleri veya kayboldukları zamanlarda sahiplerini hatırlatmak ve onlara karşı saygı ve sevgiyi kalplerde devam ettirmek için yapılmışlardır. Onlar dikildikten sonra üzerinden nesiller ve asırlar geçmesiyle niçin dikildikleri unutulmuş ve onlarla ilgili uygulamalar bir âdet veya genel bir

³⁹ *Tahkîk*, s. 77-78; *India*, I/102.

⁴⁰ *Tahkîk*, s. 78; *India*, I/102.

prensibe dönüşmüştür. Bu durum insan doğasında kök salınca geçmişin kanun koyucuları insanları, onların bu zayıf yönünü kullanarak etkilemeye çalışmışlardır. Sonunda putlara ve benzeri heykellere saygıyı mecburî kılmışlardır. Bunun hem Tufan öncesinde hem de Tufan sonrası dönemlerde olduğu tarihî kayıtlarda mevcuttur. Hatta kendilerine peygamberler gönderilmeden önce insanların tamamının putperest oldukları ileri sürülmüştür.⁴¹

Hint Kutsal Kitapları

Veda, önceden bilinmeyen bir şeyi bilmek demektir. Hintlilere göre Veda, Tanrı'dan sadır olan ve *brahminlerin* ağızlarıyla aktarılan kelâm/sözleri ifade eder. *Brahminler Vedaları* manasını anlamaksızın okurlar, şifahî olarak öğrenirler ve bu şekilde yeni nesillere aktarırlar. Hintlilerden çok az kimse *Vedaların* tefsirini yapabilir. Onun bütün içeriğinden haberdar olan, bu konuda kelâmî tartışmalara girişecek ve onların yorumlarını yapabilecek kişilerin sayısı ise daha da azdır.⁴²

Brahminler, Vedaları kşatriya sınıfından olanlara öğretirler. *Kşatriya* ise onları öğrenebilir fakat bir başkasına hatta bir *brahmine* bile öğretmesine izin verilmez. *Vaisya* ve *sudra* kastlarından olanlar ise, *Vedaları* okumak ve öğrenmek şöyle dursun, onu iştîmelerine bile izin verilmez. Eğer onlardan birinin, *Vedaları* okuduğu veya dinlediği tespit edilirse, *brahminler*, onu valinin huzuruna çıkarır, o da dilini kesmek suretiyle suçluyu cezalandırır.⁴³

Vedalar, bir takım emir ve nehiylerin yanı sıra insanlara dini sevdirmek ve ahlâksız davranışlardan da sakındırmak amacıyla öngörülmüş ayrıntılı ceza ve mükâfatlar hakkında bilgi verir. Bununla birlikte *Vedalar* içerisinde yer alan ilâhîlerin büyük çoğunluğu, tanrıları övmek için kompoze edilmiş şiirler ve sayılamayacak kadar çok ve çeşitli ateş kurbanı türlerine tahsis edilmiştir.

Hintliler *Vedaların* yazılmasına kesinlikle izin vermezler. Çünkü *Vedalar* belirli makamlarla okunduğu için kalem onları tam anlamıyla ifade edemez. Ayrıca yazım esnasında, onlarda bir fazlalık veya eksiklik ortaya çıkması söz konusudur.

⁴¹ *Tahkîk*, s. 84-85; *India*, I/111-112.

⁴² *Tahkîk*, s. 96; *India*, I/125.

⁴³ *Tahkîk*, s. 96; *India*, I/125.

Hintlilere göre hakîm Vyâsa, *Vedaları Rigveda, Yajurveda, Sama-veda* ve *Atharvaveda* olarak dörde ayırmıştır. Rivayete göre Vyâsa'nın dört öğrencisi (*sisya*) vardı. O, öğrencilerin her birine ayrı bir Vedayı öğretti ve onu ezberlemelerini istedi. Bu öğrencilerin isimleri *Paila, Vaisampâyana, Jaimini, Sumantu* idi.⁴⁴

Vedaların her birinin kendine özgü okunuş tarzları vardır. Bunların ilki, her biri *ric* denilen vezin ile yazılmış ve farklı uzunluktaki mısralardan oluşan *Rigveda*'dır. Bu kitaba, *ric* vezniyle yazılanların toplamı olarak kabul edildiğinden *Rigveda* denilmiştir. Bu metinde ateş kurbanlarından söz edilir ve o, üç farklı biçimde okunur: Birincisi, sıradan bir kitabın okunuşu gibi yani makamsız okumaktır. İkincisi, her bir kelimededen sonra bir miktar durarak okumadır. Üçüncüsü en faziletli okuma biçim olarak kabul edilen ve çok büyük sevaplar umulan okuma tarzıdır. Buna göre önce, kısa bir beyit (*şloka*) alınır ve bu beytin her kelimesi tane tane telaffuz edilir. Daha sonra bu beyit kendisinden sonra gelen beyitle birlikte tekrar okunur. Ardından ikinci beyitten başlanır, buna okunmayan üçüncü beyit ilâve edilir. Böylece tüm metin en az iki kere okunmuş olur.⁴⁵

Yajurveda ise, *kândin* vezniyle yazılmış ilâhîlerden oluşur. *Yajurveda*, türemiş bir isim olup, *kândin* vezniyle yazılmış ilâhîlerin toplamı anlamına gelir. Bu ve *Rigveda* arasındaki fark, onun *Rigveda* için izin verilmeyen *Sandhi* kurallarıyla⁴⁶ birleştirilmiş bir metin olarak okunabilmesidir. Muhteva bakımından her iki metin ateş ve ateşe sunulan kurbanlarla ilgilidir.⁴⁷

Sâmaveda ise kurban törenleri, emir ve nehiyleri kapsar. Bu kitap ilâhî gibi okunur. *Sâmaveda* ismi de bundan kaynaklanır. Çünkü *sâman*, hoş söz veya tatlı okuma anlamına gelir. Bunun şarkı gibi makamlı okunmasının sebebi şudur: Nârâyana,⁴⁸ *Vâmana* sûretinde tecesselli ettiğinde, Kral Bali'nin huzuruna çıktı. Kendini bir *brahmin*

⁴⁴ *Tahkîk*, s. 96-97; *India*, I/125-126.

⁴⁵ *Tahkîk*, s. 98; *India*, I/128.

⁴⁶ Sanskritçede farklı kelimelerin birbirleriyle birleştirilerek okunmasına dair imlâ kurallarını ifade eder.

⁴⁷ *Tahkîk*, s. 99; *India*, I/128-29.

⁴⁸ *Nârâyana*, Hint mitolojisinde bazen ilk insan bazen de ilk hareket yeri sular olması dolayısıyla Tanrı Brahma'ya verilen bir unvandır. Bu isim

suretine dönüştürerek yanık bir makamla *Sâmvêda'yı* okudu ve Kralı coşturdu. Nihayet Kral Bali, Vâmana'ya meşhur ihsanında bulundu.⁴⁹

Âtharvaveda ise *sandhi* kurallarına göre oluşmuş bir metindir. Bunun vezni *Rigveda* ve *Yajurveda* ilâhîlerinin vezinlerinden farklıdır ve *bhara* adıyla bilinir. Genizden gunneli bir şekilde okunur. Diğer iki Vedaya nispeten Hintlilerin buna rağbeti fazla değildir. Onda kurban törenlerinin yanı sıra ölümlerle ilgili emirler ve onlar için yapılması gereken merasimler hakkında bilgiler mevcuttur.⁵⁰

Purânalar adıyla bilinen kitaplar da 18 adettir. Bunların çoğu hayvan, insan ve meleklerin isimleriyle anılır. Bunun nedeni bu varlıklar hakkında hikâyeleri içermeleri, kitabın muhtevasının bir şekilde onlarla alakalı olması veya kitabın bu varlıklarla ilgili sorulara cevaplar içermesidir.

Purânalar, *Rişiler/Hakîmler* denilen kimseler tarafından kompoze edilmiş insan kaynaklı eserlerdir. Bunlar şu eserlerden oluşur:

1. *Âdi* (ilk-birincil)-*purâna*,
2. *Matsya* (balık)-*purâna*,
3. *Kûrma* (kaplumbağa)-*purâna*,
4. *Varâha* (domuz)-*purâna*,
5. *Narasimha* (aslan başlı adam)-*purâna*,
6. *Vâmana* (cüce adam)-*purâna*,
7. *Vâyü* (rüzgâr)-*purâna*,
8. *Nanda* (Mahâdeva'nın hizmetçisi)-*purâna*,
9. *Skanda* (Mahâdeva'nın oğlu)-*purâna*,
10. *Âditya* (Güneş)-*purâna*,
11. *Soma* (Ay)-*purâna*,

kutsal literatürde ilk olarak *Satâpatha Brâhmana'*da kullanılmıştır. Günümüzde ise daha ziyade Tanrı Vişnu için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bkz. J. Dowson, *Hindu Mythology and Religion*, s. 220-221.

⁴⁹ *Tahkîk*, s. 100; *India*, I/128-29; Vâmana, Kral Bali'den kendisine üç adımlık yer bağışlamasını istedi. Kral bunu verince o iki adımda bütün yeri ve göğü kat etti... Böylece Kral Bali'nin Tanrı İndra karşısındaki saltanatı sona erdi. Bkz. J. Dowson, *Hindu Mythology*, s. 42.

⁵⁰ *Tahkîk*, s. 100; *India*, I/129-30.

12. *Sâmha* (Vişnu'nun oğlu)-*purâna*,
13. *Brahmânda* (Gökyüzü)-*purâna*,
14. *Mârkandeya* (Büyük Rişi/hakîm)-*purâna*,
15. *Târkshya* (Garuda/Anka kuşu)-*purâna*,
16. *Vishnu* (Nârâyana)-*purâna*,
17. *Brahma* (âlemin korunmasından sorumlu olan Tâbiat/Tanrı)-*purâna*,
18. *Bhavishya* (eskatolojik bilgiler)-*purâna*.

Ben bunlardan sadece Matsya, Âditya ve Vâyu Purâna'nın bazı bölümlerini gördüm ve okudum.⁵¹

Smriti adı verilen kutsal kitaplar ise, *Vedalar*a dayanılarak yazılmış eserlerdir. Bunlar dinî emir ve nehiyleri içerir ve Brahman'ın yirmi oğlu tarafından kompoze edildiklerine inanılır. Bunların isimleri şöyledir:

1. *Âpastamba*.
2. *Parâsara*.
3. *Sâtâtapa*.
4. *Samvarta*.
5. *Daksha*.
6. *Vasishtha*.
7. *Angiras*.
8. *Yama*.
9. *Vişnu*.
10. *Manu*.
11. *Yâjnavaalkya*
12. *Atri*.
13. *Hârita*.
14. *Likhita*.
15. *Sankha*.
16. *Gautama*.

⁵¹ *Tahkîk*, s. 100-101; *India*, I/130.

17. *Vrihaspati*.

18. *Katyayana*.

19. *Vyasa*.

20. *Usanas*.⁵²

Bunların yanı sıra Hintlilerin dinî hukukları, kelâmları, riyazet ve mücadele yöntemleri, dünyadan kurtuluş ve melekleşme süreci gibi farklı konularda yazılmış daha pek çok kitapları vardır. Örneğin zahid Gauda'nın kendi ismiyle anılan eseri; Kapila tarafından kompoze edilen *Sâmkhya* kitabı; nihaî kurtuluş arayışı ve ruhun Tanrı'yla birleşmesi üzerine yazılan *Patanjali* kitabı; Kapila'nın *Vedalar* ve tefsiri üzerine yazdığı ve yine onun mahlûk olduğunu anlattığı, her zaman *Vedalar*daki mutlak farzlar ile zaman-mekâna bağlı farzlar arasını ayırt ettiği *Nyâyabhâsyâ* adlı kitabı bu meyanda akla gelen ilk eserlerdir. Yine Jaimini tarafından kaleme alınan benzer konulara dair *Mimâmsâ* kitabı; Brihaspati'nin kaleme aldığı ve bütün araştırmaların sadece duyu verilerine dayanması gerektiğini ele alan *Laukâyata* kitabı; Agastya'nın *Laukâyata* kitabına reddiye tarzında kaleme aldığı ve araştırmalarda hem duyu verileri hem de rivayetlerin/haberlerin kullanılması gerektiğini anlatan *Agastyamata* kitabı ile *Vişnu-dharma* kitabı bu konuda akla gelen diğer eserlerdendir. *Dharma* sözcüğü ödül veya mükâfat anlamına gelir ve genelde *din* için kullanılır. Bundan dolayı bu kitabın adı *Tanrı'nın dini* anlamına gelir. Bunlardan başka Vyâsa'nın altı öğrencisine atfedilen *Devala*, *Sukra*, *Bhârgava*, *Vrihaspati*, *Yâjñavalkya* ve *Manu* isimli eserler de vardır. Hintlilerin bilimin farklı alanlarına dair daha başka eserleri de vardır. Ancak bunların isimlerini ezberlemek, özellikle Hindû olmayan yabancılar için hiç kolay değildir.⁵³

Hintlilerin büyük saygı gösterdikleri, diğer bütün kitaplardaki bilgilerin kendisinde bulunduğunu fakat ondaki bilgilerin başka hiçbir kaynakta bulunmadıklarını iddia ettikleri başka bir kitapları daha vardır. Bu kitabın ismi *(Maha)Bhârata*'dır. Bu kitap Parâsara oğlu Vyâsa tarafından Pândular ile Kurular arasındaki büyük savaş döneminde kaleme alınmıştır. Kitabın başlığı bile o döneme işaret eder. Kitap her biri *Parvan* adı verilen on sekiz bölümlü 100.000 *şloka*dan (beyitten) oluşur. Bu bölümler şunlardır:

⁵² *Tahkîk*, s. 101-102; *India*, I/131.

⁵³ *Tahkîk*, s. 102-103; *India*, I/132.

1. *Sabhâ-parva*, kralın tahta çıkışını,
2. *Aranya*, Pandu oğullarının hükümdarlıktan uzaklaştırılması ve sürgüne gönderilmesini anlatır.
3. *Virâta*, Panduların, ülkesine sığındıkları kralın adıdır.
4. *Udyoga*, savaşa hazırlık,
5. *Bhîṣma*, bir Brahmin,
6. *Drona*, bir Brahmin.
7. *Karna*, Güneşin oğlu,
8. *Salya*, savaşı yapan kahramanlardan *Duryodhana*'nın kardeşidir. Onun ölümünden sonra, orduyu o idare etmiştir.
9. *Gadâ*, topuzlu asadır.
10. *Sauptika*, Drona oğlu Asvatthaman'ın Pancala kasabasına geceleyin baskın yaparak ahalisini katlettiği zaman uykuda olanları öldürme hikâyesidir.
11. *Jalapradânika*, insanların ölüye dokunmakla ortaya çıkan kirlilikten kurtulduktan sonra ölü üzerine su serpmeleri.
12. *Stri*, kadınların ağrıları.
13. *S'ânti*, kalplerdeki nefreti ortadan kaldırmak için 24.000 slokadın (beyitten) oluşan bir bölümdür. Bu da kendi içerisinde dört alt bölümden oluşur. Bunlar:
 - (i.) *Râjadharma*, Yöneticilerin erdemleri üzerine.
 - (ii.) *Dânadharma*, Sadaka vermenin fazileti üzerine.
 - (iii.) *Âpaddharma*, yoksullar ve ihtiyaç sahiplerinin faziletine dair.
 - (iv.) *Mokshadharma*, dünyadan kurtulanların mükâfatlarına dair.
14. *Asvamedha*, dünyayı dolaşmak için bir ordu ile birlikte gönderilen bir atın kurban edilme hikâyesidir. Bu atın âlemin kralına ait olduğu, bunu kabul etmeyenlerin ise savaşa hazır olmaları gerektiği söylenir. Brahminler de o atın tezeklediği yerlerde ateş kurbanı ayini icra etmek için onun arkasından giderler.

15. *Mausala*, kendilerini Vâsudeva'nın⁵⁴ hanedanı olarak gören Yâdavaların kendi aralarındaki mücadelenin hikâyesidir.

16. *Âsramavâsa*, vatanı terk etmektir.

17. *Prasthâna*, nihaî kurtuluş adına krallığı terk etmektir. Nihaî kurtuluş arzusunun bile sona ermesidir.

18. *Svargârohana*, cennete doğru yolculuğun/miracın hikâyesidir.

Bu on sekiz bölümden sonra *Harivamsa-parvan* denilen bir parça gelir ki burada Vâsudeva/Tanrı'ya ait bilgiler yer alır. Bu kitapta bazı bölümler vardır ki bunlar farklı şekillerde yorumlanabilecek ifadelerdir. Hintliler bunun nedeniyle ilgili şöyle bir hikâye anlatır: "Vyâsa Tanrı'dan/Brahman'dan *Bhârata*'yı yazmak için bir adam istedi ve destanı ona imlâ ettirdi. Brahman bu iş için, fil başlı bir çocuk olarak tasvir edilen oğlu Vinâyaka'yı görevlendirdi ve ona duyduğu her şeyi yazmasını söyledi. Vyâsa da Vinâyaka'ya sadece anladığı şeyleri yazmasını istedi. Bu yüzden Vyâsa eserin imlâ sürecinde yazarı üzerinde düşünmeye zorlayacak böyle ifadeler ekledi. Bu sayede Vyâsa da dinlenmek için zaman buldu."⁵⁵

Kıyamet Ve Öncesinde Beklenen Olaylar

Bîrûnî'ye göre Hintlilerin *çaturyuga* (dört dönem)/kıyamet öğretisi, başta Yunanlılar olmak üzere diğer milletlerin düşüncelerine yakındır. Zira birinci dönem olan *Kritayuganın* başlangıcında, yeryüzünde mutluluk, emniyet, bolluk ve bereket, sağlık ve kuvvet, her konuda yeterli bilginin yanı sıra çok sayıda *brahmin* vardı. Bu çağda yeryüzünde, iyilik mutlak hâkimdi. İnsanların ömürleri de aynı şekilde 4 bin sene idi. Burada sayılan hayırların tamamı bütün insanlara şamildi. Sonra her şey yavaş yavaş azaldı ve iyiliklere, karşıtları olan fenalıklar karışmaya başladı. *Tretâyuga/ikinci dönemin* başlarında iyilik, dörtte bir oranında eksildiği gibi yeryüzündeki mutluluk da tamdan üççeyreğe indi. İşte bu dönemde, *kşatriyanın* sayısı *brahminleri* geçti. İnsanların ömürleri aynı oranda kısaldı. Ayrıca ateş kurbanları için hayvanlar ve ağaçlar kesilmeye, önceden bilinmeyen bir takım yeni uygulamalar ortaya çıkmaya başladı.⁵⁶

⁵⁴ *Vâsudeva*, Tanrı Krişna'ya verilen bir isimdir.

⁵⁵ *Tahkîk*, s. 103-104; *India*, I/132-133.

⁵⁶ *Tahkîk*, s. 317-318; *India*, I/379-380.

Kötülük, *Dvâpara*/üçüncü döneminin başlangıcına kadar bu minval üzere artmaya devam etti ve yeni dönemde, iyilik ve kötülüğün yanı sıra mutluluk ve elemeler eşitlendi. İklimler değişmeye ve daha çok katliamlar meydana gelmeye başladı. Dinler farklılaştı ve tanınmaz hale geldi. Ömürler kısaldı ve *Vishnu-Dharma*'ya göre 400 seneye indi. *Kaliyuga*/dördüncü dönemin başlarına gelindiğinde, kötülük, iyiliğin üç katına ulaştı.

*Kaliyuga*da kötülük artmaya devam etti ve sonunda bütün yeryüzünü kapladı. Bu zamanda yeryüzü sakinleri helak olup, evvelce insan şeytanlarından kaçarak dağ başlarına dağılmış ve ibadet için oralaradaki mağaralara kapanmış olan insanlardan yeni bir nesil ortaya çıkacaktır. Bundan dolayı yeni dönem *Kritayuga* yani "iş bitirip, gitmeye hazırlanma zamanı" diye isimlendirilir.

Yine bu dönemde Buddhodana'ya bağlı *Muhammereler* (kırmızı giyen Budistler), güzel şeyleri değiştirirler ve o andan itibaren, *brahmin*lerin bütün gücü yok olur. Hatta kendi hizmetçileri olan *sudralar* ve diğer insanlar arasında hediye olarak kullanılan *candâlar* bile *brahmin*lere karşı eşitlik iddiasında bulunur. İnsanların bütün amaçları, haram mal toplayıp, onu biriktirmekten ibaret hale gelir. Onlar, kötülük ve günah irtikâp etmekten asla çekinmezler. Bu hal onları, küçüklerin büyüklerine, çocukların babalarına, hizmetçilerin efendilerine isyan etmelerine kadar çıkarır. Sosyal sınıflar (Kastlar/Varnalar) birbirine karışır, nesepler bozulur. Mevcut dört sınıf ortadan kalkar. Din ve mezhepler çoğaldığı gibi, onlar hakkında yazılan kitaplar o derece artar ki, daha önceden aynı din veya mezhebe bağlı olan insanlar birbirinden ayrılır, diğer herkes bireysel düşünmeye başlar. Evler yıkılır, medrese ve mektepler harap olur, adalet ortadan kalkar, yöneticiler zulmetmekten, başkasının hakkına tecâvüz etmekten, gasbedip yemekten başka bir şey bilmez hale gelirler. Onlar, emellerine kavuşmak uğruna insanları yiyecek gibi davranırlar. Günahların çokluğundan dolayı ömürler kısılır. İnsanların niyetleri bozuk olduğu için kötü hastalıklar her tarafı istila eder. Bütün bunlara rağmen insanlar, olup bitenlerden ibret almazlar."⁵⁷

Vişnu-Dharma'da ise, bu döneme ilişkin şu bilgilere rastlanır: "Öyle ki bu dönemde insanlar, mükâfat veya cezayı bilmez hale gelecek ve meleklerin mutlak bilgiye sahip olduklarını inkâr edeceklerdir; ömürlerin uzunluğu önceki dönemlerden farklı olacak ve hiç

⁵⁷ *Tahkîk*, s. 319-320; *India*, I/380-81.

kimse ömrünün ne kadar olduğunu bilmeyecektir. Bazıları ana kar-
nında, bazıları çocukluğunda, bazıları da gençlik çağında ölecekler-
dir. Dindar (muhlis) kimseler toplumdan dışlanacak ve çok
yaşamayacaklardır. Kötülük yapan, din inkâr eden kimseler ise,
muhlislerden daha uzun yıllar yaşayacaktır. Yine bu dönemde *sudra*
kastından olanlar, yönetici olacak, aç kurtlar gibi saldıracaklar ve
diğer insanları soymak onlara haz verecektir. *Brahmin*lerin yaptık-
ları da *sudralar*ınkinden farklı olmayacak, fakat insanların çoğu
sudra kastından veya haydutlardan oluşacaktır. *Brahmin*lerin uy-
dukları kurallar ortadan kalkacak, kendilerini riyazet ve mücahe-
deye adanmış insanlar garipsenecek, parmakla gösterilecek kadar
azalacak ve küçümsenecektir. *Vişnu*'ya ibadet eden kimseler yadır-
ganacaktır. Çünkü bu dönemde insanların tamamı kötü karakterli
hale gelecektir. Bundan dolayı her dilek hemen gerçekleşecek, kü-
çücük iyilikler büyük mükâfat görecektir; azıcık ibadet veya hizmet
sayesinde büyük onur ve mükâfatlar elde edilecektir.

Bu *yuganın* sonunda, kötülük tavan yapacağı için bu döneme
adını veren Brahmin Jesua⁵⁸ (?)'nın oğlu *Garga* (Kali) gelecektir. O,
karşı konulamaz bir güce sahip olacak ve her türlü silâhı diğer in-
sanlardan daha iyi kullanacaktır. O, kötülükleri iyiliğe yöneltmek için
kılıcını kınından çıkartacak, insanların yeryüzündeki kötülüklerini
ortadan kaldıracak ve orayı temizleyecektir. Daha sonra dünyayı
yeniden kurmak için saf ve dindar kimseleri toplayacak ve böylece
Kaliyuga dönemi bitip *Kritayuga* dönemini başlatacaktır. Artık bu
dönemde dünyada saflık, mutlak iyilik ve huzur egemen olacak-
tır."⁵⁹

Dinsel Uygulamalar

Brahmin'lere Özgü Yaşam

Bir *brahminin* yedi yaşını geçtikten sonraki hayatı dört kısıma ayrılır.
Birinci kısım, sekiz yaşında başlar. Din adamları bu yılda *brahmin*
adayı çocuğu önlerine alarak ona bir takım tembihlerde bulunur ve
görevlerini tarif edip, hayatı boyunca vazifelerini yapmasını ve ge-
leneklerine bağlı kalmasını tavsiye ederler. Sonra beline *zūnnar* (ince
ip) bağlayıp, boynuna da gerdanlık gibi bir çift *yajnopavîta/asalet ip-
liği* takarlar. Bunlardan biri, dokuz kattan örülmüş kuvvetli bir ip,

⁵⁸ Sachau, bu ismi okuyamamış, J-S-V olarak zikretmiş ve onun Yasodâ
da olabileceğini söylemiştir.

⁵⁹ *Tahkîk*, s. 321; *India*, I/381-82.

diğeri de bir kumaş parçasıdır. Dokuz katlı ip, kişinin sol omzundan sağ koltuk altına doğru asılır. Yine bu esnada çocuğun eline bir sopa verilir ve onu sürekli taşıması istenir. Ayrıca sağ elinin yüzük parmağına da *darbha* denilen belirli otlardan yapılmış ve sürekli taşınması gereken bir yüzük takılır. Bu yüzüğe *pavitra* denir. Onun, adayın sağ elinin yüzük parmağına takılmasının amacı, bireyin bu eliyle kabul ettiği hediyeleri verenleri kutsaması ve bereketli kılması içindir. Ama bu yüzüğü taşıma mecburiyeti *yajnopavîta'yı* takma zorunluluğu kadar sert değildir. Çünkü bir *brahmin*, *yajnopavîta/asalet* ipliğini hiçbir şekilde üzerinden çıkaramaz. Eğer *brahmin* yemek yerken veya diğer günlük ihtiyaçlarını karşılarken, onu çıkaracak olursa günahkâr olur ve sadaka vermek, oruç tutmak gibi kefaretləri uygulamadıkça bu günahı kurtulamaz.

Brahmin hayatının birinci evresi yirmi beşinci yaşa veya *Vişnu-Purâna'*ya göre kırk sekizinci yaşa kadar devam eder. Bu dönemde onun görevi, her türlü cinsel ilişkiden uzak durmak, yerde yatmak, *Vedaları*, yorumlarını ve diğer dinî konuları öğrenmeye gayret etmektir. Bütün bunlar ona, gece gündüz hizmet ettiği üstadı tarafından öğretilir. O, her gün üç defa yıkanır. Sabah ve akşam ateş kurbanı icra eder. Töreni bitirdikten sonra üstadına secde eder. Her türlü et yemeğinden kaçınır, birer günlük arayla oruç tutar (savm-ı Davud). *Brahmin* bu dönemde üstadının evinde kalır. Her gün sadece bir defa sabah, öyle ya da akşamüstü dilenmek için evden çıkar. Fakat beş evden fazla dilenemez. Toplayabildiği sadakaları ilk olarak beğendiklerini seçip alması için üstadının önüne koyar, kendisi geri kalanıyla yetinir. Aday aynı şekilde üstadının tabağından artan yiyeceklerle hayatını devam ettirir. Onun görevlerinden biri de ateş kurbanı için gerekli olan *palâsa* (*Butea frondosa*) ve *darbha* ağaçlarından odun toplamaktır. Hintliler ateşe büyük bir ihtiram gösterir ve ona güzel kokulu çiçekler sunar. Aslında diğer milletler için de durum bundan çok farklı değildir. Çünkü onlar da kurbanların tanrılar tarafından kabul edilme şartının, onların ateşte yakılmasıyla mümkün olduğunu düşünmüşlerdir. Bundan dolayı putlar, yıldızlar, inekler, eşekler, tasvirlerden hiçbir insanları ateşe ibadet etmekten alıkoyamamıştır. Nitekim Beşşâr b. Bürd şöyle der: "Ateş, ateş olduğu günden beri ma'buddur."

Brahmin hayatının ikinci evresi ise, yirmi beş yaşından elli yaşına veya *Vişnu-Purâna'*ya göre 70'e kadardır. Bu kısma geçince üstadı onun evlenmesine izin verir. Böylece *brahmin* evlenir, bir yuva

kurar ve neslini sürdürmeye karar verir; fakat eşi hayızdan temizlendikten sonra sadece ayda bir kere onunla beraber olabilir. Onun oniki yaşından büyük bir kadınla evlenmesine izin verilmez. Bu kimse ya *brahmin* ve *kṣatriya* çocuklarını eğittiği için verilen bahşişler ya başkaları adına kurban töreni icra ettiğinde verilen hediyeler ya da ısrar ve taciz olmaksızın büyükler ve yöneticilerin ona verdiği hediyelerle geçimini sürdürür. Yöneticiler ve eşrafın evlerinde dinî törenleri icra etmesi için her zaman *purohita* adı verilen bir *brahmin* bulunur. Verilen bahşişler yeterli değilse *brahmin* topraktan veya ağaçtan topladığı şeylerle rızkını temin eder. O aynı zamanda her ne kadar yapması tercih edilmese de elbise ve ceviz ticareti de yapabilir. *Vaisya* sınıfından birinin onun adına ticaret yapması daha efzdaldır. Çünkü ticaret yalan ve hile ile karıştığı için gerçekte haram olup, buna ancak zaruret hallerinde ruhsat verilmiştir. *Brahminler* diğer sosyal sınıflardakiler gibi vergi vermek ve yöneticilerin emrettiği kamu hizmetlerini yapmakla yükümlü değildirler. Yine onların devamlı biçimde atlar, inekler veya diğer küçükbaş hayvanlarla uğraşmalarına veya faizle para kazanmalarına izin verilmez. Onlar için mavi renk necis kabul edilir, bu yüzden bedenine mavi renkli bir şey dokunursa yıkanması lâzım gelir. Son olarak onlar her zaman ateşin önünde davul çalmalı ve tavsiye edilen duaları okumalıdır.

Brahmin hayatının üçüncü evresi, elli-yetmiş yaş arasını veya *Vişnu-Purâna*'ya göre 90 yaşına kadar olan dönemi kapsar. Bu evrede *brahmin*, evini terk eder ve zühd hayatına başlar. Evini, eğer eşi kendisiyle gelmezse karısını çocuklarına teslim eder. Meskûn yerler dışında ikamet ederek hayatının ilk dönemindekine benzer bir hayat sürer. Bu dönemde o, bir çatı altına girmez, elbise giymez, sadece avret mahallini kapatacak bir miktar kumaş veya ağaç kabuklarıyla yetinir. Yastık üzerine yatmaz. Çıplak yer üzerinde uyur. Ormanda yetişen meyveler, sebzeler veya kökleriyle beslenir. Saçını tıraş ettirmez, yıkamaz veya yağlamaz.

Dördüncü kısım ise, ömrünün sonuna kadardır. Bu kısımda kırmızı bir elbise giyer ve elinde bir asa taşır. O her zaman tefekkür halindedir. Kalbini dostluk ve düşmanlık hislerinden tecrit eder; şehvet, hırs ve öfke gibi duyguları terk eder. Hiç kimse ile konuşmaz, arkadaşlık etmez. Sevap kazanmak ümidiyle gittiği kutsal bir köyde bir günden fazla, mukaddes bir şehirde de beş günden fazla kalmaz. Eğer birisi ona bir ikramda bulunursa, ondan ertesi güne

bir şey bırakmaz. Artık o kimse, kendisini kurtuluşa götüren ve bir daha bu dünyaya dönüşün mümkün olmadığı *mokşaya* eriştiren yolun dışında başka bir işle uğraşmaz.

Bir *brahminin* hayatı boyunca en temel görevi; hayırlı işler yapmak, sadaka almak ve vermektir. Çünkü *brahmine* verilen şeyler, onun vasıtasıyla atalar/*pitaras* katına ulaşır. O, sürekli olarak kutsal metinleri okumalı, vacip olan dinî törenleri icra etmeli, yaktığı ateşi korumaya özen göstermeli, ona tapınmalı, onun sönmemesi için gerekli her şeyi yapmalı ki ölümünden sonra kendisi de *homa* denen bu ateşte yansın.

Aynı şekilde sabahleyin tan yeri ağarırken, öğle vakti ve güneş batarken olmak üzere günde üç defa yıkanmalıdır. Sabahleyin yıkanmasının sebebi uykudur. Çünkü bu esnada beden kapılarının gevşemesi söz konusudur. Kişi yıkanarak arızî kirlerden temizlenir ve duaya hazır hale gelir. *Brahminlerin* duası, övgü (hamd), yüceltme (temcid) ve ayaları birbirine bitişik iki elin başparmakları üzerine âdetleri veçhile Güneş'e secde etmekten ibarettir. Çünkü güneş, güney tarafı dışında her zaman *kiblegâhtır*. Onlar güneye yönelerek hiçbir iyi iş yapmazlar. Sadece kötü ve uğursuz işlerle meşgul olduklarında yönlerini güneye dönerler.

Öğleyin yıkanmanın sebebi ise, öğleden sonranın sevap kazanmaya mahsus bir vakit oluşudur. Bu yüzden *brahmin* o vakitte temiz olmalıdır.

Akşam vakti ise, yemek ve dua vaktidir. Dolayısıyla *brahmin* temizlenmeli ki, yemeğini yiyebsin ve duasını yapabilsin. Bu üçüncü yıkanma zorunluluğu, birinci ve ikinci yıkanmalar gibi zorunlu değildir.

Brahminler özellikle Ay tutulması anlarındaki gerekli törenleri icra edebilmek için o gecelerde de yıkanmak zorundadırlar.

Bir *brahmin*, hayatta olduğu sürece biri öğle vakti, diğeri de yatsı zamanı olmak üzere günde iki kere yemek yer. Yemek yiyeceği zaman, yemeğin bir veya iki kişiye yetecek miktarda bir kısmını kenara ayırır. Bu, özellikle akşam vaktinde sadaka istemeye gelmesi muhtemel seyyah *brahminler* içindir. Çünkü *brahminlerin* ihtiyacını karşılamayı ihmal etmek büyük günahdır. Böyle olmasa bile o, çeşitli hayvanlar, kuşlar ve ateş için de bir miktar yiyecek ayırmak zorundadır. Kalanını dua ve niyaz ederek yer. O gün artan yemeği ertesi güne saklamaz, oradan geçen aç bir kimsenin, köpeğin, kuşun ve

benzeri varlıkların yemesi için evin kapısı önüne koyar.

Her *brahmin*in kendine has bir su kabı olmalıdır. Eğer o kabı başkası kullanırsa atılır veya kırılır. Aynı kural mutfak araç gereçleri için de söz konusudur. Ben *brahmin*lerden bazılarının akrabalarıyla beraberce aynı kaptan yemek yenilmesine izin verdiklerini gördüm, fakat çoğu bunu onaylamıyordu.

*Brahmin*lerin sadece kuzeydeki Sind nehriyle (İndus) güneydeki Carmanvatî nehri (Chambal/Yamuna) arasındaki bölgede yaşamaları gerekir. Onların bu sınırlardan birini aşarak kuzeydeki Türk veya güneydeki Karnâtağa bölgesine girmelerine izin verilmez. Bu bölgenin doğu ve batı sınırları ise denizlerdir. Rivayete göre, kendisinden yüzük yapılan *darbha* otunun bitmediği veya siyah renkli ceylanların otlamadığı bir bölgede *brahmin*lerin ikamet etmesi caiz değildir. Bu, yukarıda zikredilen bölgenin bir tasviridir. Kim bu arazinin hududunu geçerse günahkâr olur ve kefarete gerekir.

Evlerin bütün zeminini değil sadece belli bir bölgesinin kil ile sıvandığı; insanların, üzerine su dökülerek veya inek tezeğiyle düzeltilmiş bir alanda ayrı ayrı mendiller açarak yemek yediği bir ülkede, bir *brahmin*in mendili de kare şeklinde olmalıdır. Böylesi mendil yayan bir kimse, bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: Yemek yenilen yer, yemekten dolayı pislenir. Bu yüzden yemek bittikten sonra orasını temizlemek ve yeniden sıvamak gerekir. Üzerine mendil serilmediği takdirde, pisliğin yerini tespit etmek imkânsızlaşır ve her tarafı temizlemek gerekir.

Soğan, sarımsak, kabak, *krnen* (havuca benzer bir bitki kökü) ve *nâlî* diye isimlendirilen ve su birikintilerinde yetişen (gerdirme) otu gibi sebzeler kutsal metinlerce *brahmin*lere haram kılınmıştır.⁶⁰

Brahmin'ler Dışındaki Sınıfların Dinî Görevleri

Kşatriya sınıfından bir Hintli, *Vedalar*'ı okuyabilir, onların yorumlarını öğrenebilir fakat bunu başkasına öğretmez. Aynı şekilde ateşe takdime sunabilir ve *Purânalarda* belirtilen kurallara göre davranması gerekir. Eğer yer sofrasında yemek durumunda ise, kendisi için üç köşeli mendil serilir. Halkı yönetir ve onları düşmanlara karşı savunur. Çünkü o, bu amaçla yaratılmıştır. Boynuna üç katlı

⁶⁰ *Brahmin*lerin dinsel hayatına ve sorumluluklarına ilişkin bu bilgiler eserin 63. Bölümünün çevirisidir. Bkz. *Tahkik*, s. 452-457; *India*, II/130-135.

yajnopavîta asar; beline de basit bir pamuk bezden yapılmış kuşak sarar. Bu işlemler onun on iki yaşını tamamlamasından sonra yapılır.

Vaisya sınıfından birinin görevi, çiftçilik yapmak, toprağı işlemek, hayvan beslemek, bina yapmak ve *brahminlerin* ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu kimsenin sadece iki tel ipten örülmüş *yajnopavîta* takınmasına izin verilir.

Sûdra kastından olan kimseler ise, *brahminlerin* işlerini yaptıkları ve sürekli onlara hizmet ettikleri için onların köleleri gibidir. Çok fakir olsalar bile *yajnopavîtasız* kalmak istemezler. Ancak onlar tek tel ipten örülü bir *yajnopavîta* takabilirler. Tanrıları tesbih etmek, *Vedaları* okumak, ateş kurbanı düzenlemek gibi işler *brahminlere* mahsus olduğundan *sudralar* için yasaklanmıştır. Bu öylesine şiddetli bir yasaktır ki, *vaisya* veya *sudra* sınıflarından birinin *Vedaları* okuduğu tespit edilirse, *brahminler* tarafından yöneticilere şikâyet edilir. Yöneticiler de onları, dillerini kesmek suretiyle cezalandırır. Bununla birlikte Tanrı'nın adını zikretmek, onun üzerine tefekkür etmek, sadaka vermek ve diğer salih amellerde bulunmak ise onlar için yasak değildir.⁶¹

Herhangi bir kimse, mesela bir *brahminin* ticaretle uğraşması, *sudra* ziraatle meşgul olması gibi kendi sınıfına ait olmayan işler yaparsa da günahkâr olur. Ancak bu günah, hırsızlık gibi büyük bir günah değildir.

Hintli olmayan ve *candâladan* daha aşağı sınıflarında olan diğer insanlar pislik anlamına gelen *mleccha* terimiyle tanımlanır. Böyle kimseler cellâtlık yapabilir, hayvan kesebilir ve inek eti yiyebilirler.⁶²

Kurban Törenleri

Vedaların büyük bir bölümü, çeşitli ateş kurbanlarını konu edinir ve onların her birini tanımlar. Bu kurban törenleri türlü türlüdür. Hatta bazıları padişahlardan başka bir kimsenin güç yetiremeyeceği kadar karmaşık ve büyüktür. Örneğin *asvamedha* kurbanı böyledir. Çünkü bu tören için kurban edilecek kısırağın ülkenin her yerinde otlayabilmesi ve hiç kimsenin ona engel olmaması gerekir. Öyle ki kralın

⁶¹ *Tahkîk*, s. 457-458; *India*, II/136-137.

⁶² *Brahminler* dışındaki sosyal sınıflara ilişkin bu bilgiler eserin 64. Bölümünden özetlenmiştir. *Tahkîk*, s. 458; *India*, II/138.

askerleri bu hayvanın arkasında gezer, onu sevkeder ve onun önünde “Bu kısrak âlemin kralınıdır. Bunu kabul etmeyen ortaya çıksın.” diyerek nida eder. *Brahminler* de aynı hayvanı izleyerek, o nerede tezekler ise, orada ateş kurbanı icra ederler. Bu kısrak ülkenin dört bir yanını dolaştıktan sonra *brahminlere* ve o ülkenin sahibine yemek olur.

Kurban törenlerinin icra edilme süreleri de farklıdır. Bazı kurban törenleri vardır ki, bu törenleri ancak çok uzun ömürlü kimseler icra edebilir. Oysa çağımızda böyle uzun ömürlü kimseler artık yoktur. Bundan ötürü bu tür törenlerin çoğu ortadan kalkmış, bugün sadece çok az kısmı yapılabilmektedir.

Hintlilere göre ateş, her şeyi yer. Ama tıpkı su gibi temiz olmayan bir şeyle karıştığında kirlenir. Bu nedenle Hintliler kendilerinden olmayanların ateşe ve suya dokunmamaları konusunda hassastırlar.

Ateşin yaktığı şeyler gerçekte *Devalara*/Ay veya Güneş’e gider. Çünkü ateş onların ağzından çıkar. *Brahminlerin* ateşe takdim ettikleri şeyler ise, yağ, buğday, arpa ve pirinç gibi çeşitli tahıllardır. Bir *brahmin* eğer kurban törenini kendisi için icra ediyorsa, bu şeyleri ateşe atarken belirlenmiş veda ilâhîlerini okur. Eğer o töreni başkası adına icra ediyorsa, o zaman hiçbir ilâhî okumaz.⁶³

Kutsal Mekânları Ziyaret

Hintlilere göre hac ibadeti, farz olmayan ancak gönüllü olarak yapılan ve faziletli kabul edilen bir ibadettir. Hac, kutsal bölgelerden (bilâd-ı tâhire), muazzam ve mukaddes putlardan veya günahlardan arındırıcı kabul edilen nehirlerden birini ibadet niyetiyle ziyaret etmektir. Hacceden kimse bu nehirlerde yıkanır, putlar önünde secde eder, onlara değişik takdimeler sunar, bu sırada Tanrı’ya çokça dua ve tesbih eder, oruç tutar, bu bölgelerdeki *brahminlere*, put bekçilerine ve diğer insanlara sadaka dağıtır; başını ve saçını kazıtır ve oradan ayrılır.

Hintlilerce kutsal kabul edilen göller ve nehirler, genelde efsanevi Meru Dağı⁶⁴ etrafındaki soğuk dağlardadır. Hem *Vâyu* hem de *Matsya-Purâna*’da bu göller hakkındaki bölümler şöyledir: “Meru

⁶³ *Tahkik*, s. 459-460; *India*, II/139-41.

⁶⁴ Eserin 23. Bölümü tamamen bu dağ ve onun Hint inanç sitemindeki yerine ayrılmıştır.

dağının eteğinde *Arhata* gölü vardır ki, bu son derece büyük bir havuz gibi olup, beyazlığından ötürü ay gibi parlamasıyla meşhurdur. Bu gölden son derece pak ve halis altınlar diyarından akan *Zanba* (*Jambu*) nehri doğar.”

“*Sveta* dağının yanında *Uttara-mânasa* gölü olup, bu gölün etrafında on iki havuz vardır ki her biri küçük bir göl büyüklüğündedir. Bunlardan da *Sândî* ve *Maddhyandâ* (?) nehirleri doğar ve *Kimpurusha*’ya doğru akar.”

“*Nîla* dağı yanında nilüferlerle dolu *Pyvd* (*pitanda*) gölü vardır.”

“*Nishadha* dağı yanında *Vishnupada* göleti vardır. Bundan da *Sarasvati* yani *Sarsuti* nehri ile *Gandharvî* ırmağı çıkar.”

“*Kailâsa* dağında bir deniz kadar büyük *Manda* gölü vardır ki ondan *Mandâkinî* ırmağı doğar.”

“*Kailâsa*’nın kuzeydoğusunda *Candraparvata* dağı vardır ki bunun eteğinde *Âcut* gölü olup bundan da *Âcut* ırmağı doğar.”

“*Kailâsa*’nın güneydoğusunda ise *Lohita* dağı vardır. Bu dağın eteğinde de *Lohita* gölü olup bundan da *Lohitanâdî* ırmağı çıkar.”

“*Kailâsa*’nın güneyinde *Sarayusatî* dağı ve onun eteğinde de *Mânasa* gölü vardır. Bundan da *Sarayû* ırmağı doğar.”

“*Kailâsa*’nın batısında, zirvesi her zaman karlarla kaplı olan ve çıkılması mümkün olmayan *Aruna* dağı vardır. Onun eteğindeki *Sailôdâ* gölünden *Sailôdâ* ırmağı çıkar.”

“*Kailâsa*’nın kuzeyinde ise, *Gaura* dağı olup onun eteğinde de *Candasara* yani altındaki toprağı/kumu altın olan bir gölet vardır. *Bhagîratha* isimli padişah inziva hayatını bu gölün kenarında yaşamıştır.”

Herhangi bir yere kutsiyet isnat edilirse, Hintliler oralara havuzlar (göletler) yapar ve yıkanmak için o havuzlara girerler. Bunları yapmak onlarda bir sanat halini almıştır. Eğer bizim insanımız bu havuzları görmüş olsa, şüphesiz hayretler içerisinde kalırdı. Onları yapmak şöyle dursun, tanımlamak bile zordu. Çünkü Hintliler onları gayet büyük ve son derece sanatlı ve estetik taşlardan yaparlar. Yanlarına da kalın demirlerle merdiven gibi basamaklar inşa ederler. Havuzların dört bir yanında yer alan basamaklar, insan boyundan yüksektir. Sonra her iki basamak arasına şerefe gibi başka küçük basamaklar yaparlar ki, ilk basamaklar büyük geniş yol gibi,

diğerleri ise onlar arasındaki merdivenler gibi kalır. Eğer bu basamaklardan çok sayıda insan aynı anda havuza inip çıkacak olsa, birbirlerine mani olmazlar. Basamaklar çok olduğundan insanlar çok kolayca aşağı-yukarı hareket edebilir ve yol hiçbir zaman kapanmaz. Çünkü çıkanın, inen kimsenin yolundan başka yöne sapması mümkündür. Böylece kalabalığın çıkaracağı zorluk ve izdiham bertaraf edilmiş olur.

Multân'da da böyle bir havuz vardır. Hintliler, belli bir engelleme olmadığı takdirde orada banyo yaparak ibadet ederler. Havuzlar ve göletlerin kutsallık kazanması ya orada büyük bir olayın meydana gelmesiyle yahut kutsal metinlerde oraya dair dinî bir hüküm bulunmakla gerçekleşir.

İnsanları bütün bu işleri yapmaya sevk eden şey, örf ve adetlerdir. Ancak dinî emirler insan üzerindeki etkileri bakımından örf ve adetlerden daha güçlüdür. Örf ve adetlerin temelleri araştırılabilir, keşfedilir ve buna göre ya muhafaza edilir ya da terk edilir. Hâlbuki dinî emirler oldukları gibi bırakılır. İnsanların çoğunluğu onlara araştırma ve inceleme sonrasında değil, sadece iman veya taklit ile bağlanırlar. Tıpkı, uzak ve ücra bölgelerde yaşayan insanların, burada doğdukları ve başka bir yer görmedikleri için baba diyarı olarak vatanlarını sevmeleri ve oradan ayrılmakta güçlük çekmeleri gibi, insanların çoğunluğu da dinî emirleri olduğu gibi kabul eder. Bu fiziksel farklılıkların dışında, eğer bir bölge din ve şeriat bakımından daha farklı görülüyorsa, oralarda yaşayan insanların kalplerinde oraya karşı hiçbir zaman sökölüp atılamayacak güçlü bir bağlılık da söz konusudur.

Hintlilerin Benares gibi dinî bakımdan kutsal kabul ettikleri yerleri de vardır. Tıpkı Kâbe'de ibadet etmek isteyenlerin her zaman Mekke'de yaşamak istemesi gibi, onların zahitleri de sık sık Benares'i ziyaret eder veya sürekli burada yaşamayı arzular. Hatta ölümden sonraki akıbetleri iyi olsun diye burada ölmeyi arzu ederler. Hintlilere göre bir cinayetten sorumlu tutulan ve bundan dolayı cezalandırılması gereken kimseler bile Benares şehrine girince affolunur.

Diğer bir kutsal şehir ise Pûkara kasabasıdır. Onun da kutsallık hikâyesi şöyledir: bir zamanlar Brahman burada ateşe kurban sunarken, ateşten bir domuz çıktı. Bu yüzden Brahman burada domuz suretinde tasvir edildi. Şehrin dışında, üç ayrı yerde büyük saygı gören ve ibadet yerleri haline dönüşen havuzlar inşa edilmiştir.

Bir diğer kutsal belde ise *Kurukshetra* olarak da bilinen Tânes-har'dır. Burası, Vâsudeva'nın Bhârata savaşlarını yaptığı ve kötü kimseleri yok ettiği yerdir. İşte bundan dolayı orası insanların bir ziyaretgâhıdır.

Diğer bir yer de her zaman *brahmin*lerle dolu olan Mathura bel-desidir. Buranın kutsal oluş nedeni, Vâsudeva'nın burada doğması ve buraya yakın olan *Nandagola*'da eğitim görmesidir.

Aynı şekilde Keşmir de, bugün Hintliler tarafından yoğun olarak ziyaret edilir.

Meşhur putun tahrip edilmesinden önce Mûltân da sıkça ziyaret edilen yerlerden biri idi.⁶⁵

Sadakalar ve Kazançların Harcanması

Hintlilere göre her gün mümkün olduğunca çok sadaka vermek gerekir. Bunun için paranın bir yıl hatta bir ay bile beklemesi gerekmez. Çünkü bu, insanın ulaşacağını bilmediği meçhul bir geleceğe havale ve sonu gelmez bir ümittir.

Tarım ve hayvancılıktan elde edilen kazancın bir kısmı, öncelikle, mahsulün yetiştigi toprağın veya hayvanların otladığı meranın sahibi olan yöneticiye vergi olarak verilir. Bunun dışında ayrıca halkı, malları ve toprakları korumasına bedel olarak elde edilen mahsulün altıda biri de yöneticiye verilmelidir. Bu kurallar nerede oturursa otursun herkes için geçerlidir. Ancak insanlar elde ettikleri kazancı beyanda her zaman yalan söyler ve aldatırlar. Ticaretle uğraşan esnaf ve tüccarlar için de aynı sebeplerden vergi zorunludur. *Brahmin*ler sınıfı ise bütün bu vergilerden muaftır.

Zorunlu vergiler ödendikten sonra arta kalan gelirin harcanması konusunda ise farklı görüşler vardır. Bazılarına göre gelirin dokuzda biri sadaka için ayrılmalıdır. Çünkü onlar geliri üç kısma ayırır. Kişi, gelirinin bir kısmını gelecek için saklar; ikinci kısmıyla ihtiyacını karşılar; üçüncü kısmının üçte birlik bölümünü zekât ve sadaka olarak dağıtır, geri kalan üçte ikilik kısmı ise çoluk çocuğunun nafakası olarak kullanır. Diğer kazançların taksimi de böyledir.

Bazı Hint âlimlerine göre ise kazanç dörde ayrılır. Dörtte birlik kısmı temel ihtiyaçlar, ikinci kısmı özel harcamalar, dörtte biri zekât ve sadakaya diğer dörtte birlik kısım ise gelecek için ihtiyat olarak

⁶⁵ Hint kutsal mekânlarına ait bu bilgiler için bkz. *Tahkîk*, s. 461-466; *India*, II/142-148.

saklanır. Ancak bu miktar, üç yıllık giderler toplamından fazla olmamalıdır. Eğer kalan miktar bunu aşarsa, bu kadarı saklanır, geri kalanı tasadduk edilir. Zorunlu vergiler ödendikten sonra artan gelirin harcanması hususunda farklı görüşler vardır. Bazı Hintli âlimlere göre kişi gelirini temel ihtiyaçlar, malî ibadetler ve tasarruf amaçlı üçe böler. Diğer bir görüşe göre ise gelir temel ihtiyaçlar, özel harcamalar, malî ibadetler ve geleceğe yatırım olmak üzere dörde bölünür.

Tefecilik ve faiz haramdır. Kişinin bundan dolayı irtikâp ettiği günah, aldığı faiz oranına göre değişir. Faiz, anaparanın yüzde ikisini aşmamak şartıyla sadece *sudra* kastından olanlara izin verilmiştir.⁶⁶

Haram-Helal Kılınan Yiyecek ve İçecekler

Hristiyanlarla Maniheiztlerde olduğu gibi Hintlilerde de bir canlıyı öldürmek kesinlikle haramdır. Ancak insanlar et yemeyi sevdiklerinden, bu konudaki yasakları her zaman bir kenara atarlar. Dolayısıyla bu yasaklar sadece *brahminler* sınıfında uygulanır. Çünkü onlar dinin muhafızlarıdır ve din de onların nefislerine uymalarını yasaklamıştır. Aynı kural metropolitan, kardinal ve patrik gibi üst düzey Hristiyan din adamları için de söz konusudur. Çünkü onlar için haram olan pek çok şey, keşiş ve diyakon gibi daha alt rütbedeki din adamlarının bağlamaz. Fakat bu kimseler mertebelerini yükseltmek isterlerse, o zaman büyüklere haram olan şeyler onlara da haram olur.

İnsanın et yeme arzusundan dolayı, Hintlilere göre boğmak, yani nefeslerini kesmek suretiyle bazı hayvanları öldürmek mubah kılınmıştır. Bazıları ise asılda olduğu gibi haram olarak kalmıştır. Mubah olan hayvanlardan da kendiliğinden ölmüş olan meyteler, leşler haram kılınmıştır.

Eti yenilmesi mubah hayvanlar koyun, keçi, geyik, tavşan, gergedan (*gandha*), manda ve balıktır. Su veya karada yaşayan kuşlardan da serçe, halkalı güvercin, keklik, turaç, kumru, tavus kuşunun eti yenebilir. Bunların dışında yasak edilmemiş ve kişiye tiksinti vermeyen her türlü hayvan veya kuşun eti de yenebilir.

Kesilmeleri ve etlerinin yenilmesi yasaklanan hayvanlar ise inek, at, katır, eşek, deve, fil, kümes hayvanları, karga, papağan ve

⁶⁶ *Tahkîk*, s. 466-467; *India*, II/149-50.

bûlbûldür. Ayrıca bu kuşların yumurtaları ile şarap da haram kılınmıştır. Ancak *sudra* kastına mensup olanlar için haramlık söz konusu değildir. Şarap içmek onlara mubahtır. Şarap satmak, et satmak gibi *sudralar* için de haramdır.

Bazı Hintliler, *Bhârata* savaşıdan önceki dönemde inek eti yemeye izin verildiğini; çünkü o dönemde ineğin kesilmesi gereken kurban merasimlerinin bulunduğu; daha sonraları ise, insanlar görevlerini yapamayacak kadar zayıf düştüklerinden, ineğin kesilmesinin yasaklandığını iddia ederler. Aynı şekilde *Vedaların* da başlangıçta tek bir metin olmasına karşılık, zamanla insanların okumalarını kolaylaştırmak amacıyla dört parçaya bölündüğünü söylerler. Ancak bu iddialar asılsızdır. Zira ineğin haram edilmesinde insanlar için herhangi bir kolaylık ve rahatlık değil; belki zorluk ve sıkıntı söz konusudur.

Diğer bazı Hintliler ise bu konuda bana şunları anlattılar: *Brahminler*, inek eti yemekten rahatsız olurlar. Çünkü onların memleketleri sıcak, bedeninin dâhili de soğuk olduğundan, doğal sıcaklık onları güçsüzleştirir ve sindirim gücünü zayıflatır. Bundan dolayı onlar, akşam yemeklerinden sonra tembul⁶⁷ yaprakları yiyerek veya tembul peliti çiğneyerek hazmı hızlandırmaya mecburdurlar. Tembul keskinliğinden dolayı sıcaklığı artırır. Tembulun üzerine konan beyaz toz da rutubeti kurutur. Pelit ise dişleri ve diş etlerini sağlamlaştırır ve mideyi hareketlendirir. Bundan dolayı inek eti ağır, hazmı zor; mide ise soğuk olduğundan sığır eti haram kılındı.

Fakat ben bu konuda kararsızım ve ineğin haramlığıyla ilgili bu iki rivayetten herhangi birini tercih edemiyorum. Unutmamak gerekir ki inek etinin haram kılınmasında ekonomik sebepler de önemlidir. Çünkü inek ve onun doğurduğu öküz yolculuklarda insanların yüklerini, ağırlıklarını nakletmek suretiyle hizmet verdiği gibi, çiftçilikte toprağı sürmek, ev hayatında süt ve süt ürünlerini vermek suretiyle de hizmet eder. Ayrıca Hintliler onun tezeğinin yanı sıra soğuk kış günlerinde nefesiyle ısınırlar. Kısacası ondan değişik şekillerde faydalanılır. Muhtemelen bundan ötürü ineğin eti haram kılınmıştır. Nitekim insanlar Haccac'a Irak bölgesinin gidecek çoraklaştığı ve ürün vermez hale geldiğini söylediklerinde, o da

⁶⁷ Hindistan'da yetişen bir tür sarmaşıktır. Günümüzde de bu âdet aynı şekilde devam etmektedir.

inek kesmeyi yasaklamıştır.⁶⁸

Nikâh ve Kadınların Özel Halleri

Nikâh, hiçbir milletin uzak kalamadığı sosyal bir kurum olup, aklen kötü görülen fitne ve fesadın ortaya çıkmasına engel olur. Kişinin gazabını sakinleştirerek, onu kötülüğe düşüren sebepleri ortadan kaldırır. Hayvanların çiftler halinde yaşadıklarını, çiftlerden birinin diğerine nasıl yardımcı olduğunu ve aynı türdeki diğer hayvanların şehvetini onlardan nasıl uzaklaştırdığını gören bir kimse; nikâhın zorunlu bir kurum olduğunu idrak eder. Kendinden daha aşağı seviyede olan hayvanlardan da geri kalmamak için zinaya tenezzül etmekten utanır.

Başta ilahî kökenli bir dine ve hukuka sahip olanlar olmak üzere, her milletin evliliğe dair belirli gelenekleri ve merasimleri vardır. Hintliler çok küçük yaşta hatta çocukluk yaşlarında evlenir. Bu yüzden düğünü ana ve babalar yapar. *Brahminler* de evlilik törenlerinde kurban merasimini icra eder. Düğünde hem din adamlarına hem de mecliste bulunan diğer insanlara sadaka dağıtılır. Yine evlilik törenlerinde sevinci ve mutluluğu ifade eden oyun ve eğlencelere de yer verilir.

Nikâhta erkek tarafından kadına verilmesi gereken belli bir mehir yoktur. Ancak kendi durumuna göre bu sırada kadına bir şeyler hediye edebilir. Kadına verilen hediyeler onun rızası dışında hiçbir şekilde geri alınamaz.

Boşanma yasak olduğundan karı ve kocayı ancak ölüm ayırır.

Bir erkek dört kadınla evlenebilir, dörtten fazlası haramdır. Fakat nikâhı altındaki dört kadından birisi vefat ettiği takdirde onun yerine beşinci bir kadınla evlenebilir. Yani aynı anda dört kadından fazlasıyla evlenemez.

Kadın kocası öldüğü takdirde bir başkasıyla evlenemez. Böyle bir kadın için ya kalan bütün hayatı boyunca dul kalmak ya da kendisini kocasının bedeninin yakıldığı ateşte yakmanın dışında üçüncü bir yol yoktur. Bu iki halden en iyisi kendini yakmasıdır. Zira yaşayacak olursa geri kalan ömründe eşine sadakatsiz birisi

⁶⁸ *Tahkik*, s. 467-468; *India*, II/151-53. Hint inek kültürünün tarihsel gelişimi için bkz; Tadeusz Margul, "Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu", *RTEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev: Ali İhsan Yitik-Aynur Yıldız, 2 (2012), ss. 301-320.

olarak görülecek ve acı çekecektir. Yönetici eşleri konusunda ise, Hintlilerin âdeti, kadın ister razı olsun isterse olmasın, sadır olabilecek zilletten muhafaza için onları kocalarının cesediyle birlikte onları yakmaktır. Ancak onlardan ihtiyar olanlar ile oğulları tarafından her şekilde korunacağı garanti edilenler, yakılmazlar.

Hint hukukuna göre bir yabancıyla evlenmek, bir akrabayla evlenmekten daha iyidir. Akrabalardan da soyca uzak olanlar, yakın olanlara göre daha efaldır. Hem torun, torunun çocuğu gibi aşağıya doğru inen fûrû' akrabalarla; hem de anne, nine veya onun annesi gibi yukarı doğru çıkan usûl akrabalarla evlenmek kesinlikle haramdır. Aynı şekilde kız kardeşi, kız kardeşin kızı, teyze, hala ve bunların kızları gibi iki tarafa uzayan furu' da haramdır. Eğer bunların nesilleri beş nesil uzaklaşırsa, o zaman haramlık ortadan kalkar. Fakat akraba addedildikleri için kerahet yine devam eder.

Bazı Hintlilere göre ise eşlerin sayısı insanların ait oldukları sosyal sınıfa (kasta) bağlıdır. Buna göre bir *brahmin* dört, *kşatriya* üç, *vaîsya* iki, *sudra* ise sadece bir kadınla evlenebilir. Bir kasta mensup olan erkek, hem kendi kastından hem de daha aşağıdaki kast ve kastlardan kadınlarla evlenebilir. Fakat kendi kastının üstündeki bir kasttan bir kadınla evlenmeleri yasaklanmıştır.

Çocuk, babanın değil, annenin kastına mensup kabul edilir. Böylece eğer bir *brahmin*'in hanımı da *brahmin* ise çocuğu *brahmin*; şayet kadın *sudra* kastından ise, çocuk *sudra* kastından sayılır. Fakat bugünkü *brahminler*, izin verilmiş olmasına rağmen kendi kastları dışındaki bir kadınla evlenmezler.

Hintlilere göre kadının özel hallerinden biri olan hayzın en uzun süresi 16 gündür. Gerçekte hayız, bu sürenin ilk dört günüdür. Bu dönemde kocasının ona yaklaşması haram olduğu gibi, kadın necis kabul edildiğinden onunla bir evde beraber bulunmak bile haramdır. Dört gün geçtikten sonra kadın temizlenir. Kan kesilmese bile, eşinin onunla cinsel ilişkiye girmesi helâl olur. Çünkü ilk dört günden sonra gelen kanın hayız kanı değil, kanında oluşmaya başlayan cenin maddesi kabul edilir.

Bir *brahmin* çocuk sahibi olmak amacıyla eşiyle cinsel ilişkiye girmek isterse, öncelikle *garbhâdhâna* adı verilen bir ateş kurbanı takdim etmesi gerekir. Fakat kadının tören yerinde bulunması gerektiği ve buna da hayâsı izin vermediğinden, tören, zamanında

yapılmaz ve geciktirilir. Gebeliğin dördüncü ayında yapılması gereken *śimamtonnayanam* adı verilen ikinci kurban töreniyle birlikte yapılır. Kadın doğurduğunda, doğumla çocuğa ilk suyun verilmesi arasında *jâtakarman* adı verilen üçüncü bir kurban töreni gerçekleştirilir. Lohusalık geçinceye kadar çocuğa isim verilmez. İsim verme törenine ise, *nâmakarman* denir.

Kadın lohusalık müddetince hiçbir kapkacağa dokunamaz, onun odasında hiçbir şey yenmez ve bir *brahmin* de tören için orada ateş yakmaz. Lohusalık müddeti *brahmin*lerde 8, *kṣatriyada* 12, *vaisyada* 15 ve *sudrada* 30 gündür. Bu sosyal sınıfların altında olan kimselerin (*paryalar*) ise belirlenmiş bir lohusalık dönemi yoktur.

Çocuğu emzirme süresi üç yıldır. Ancak üç seneyi tamamlamak zorunlu değildir. *Akika*⁶⁹ kurbanı üçüncü yılda kesilir. Kızlar için kulak delmek, yedinci yahut sekizinci yıllarda gerçekleştirilir.

Pek çok kimse Hintlilerin zinayı mubah gördüklerini düşünür. Ancak mesele insanların zannettiği gibi değildir. Ama Hintlilerin böyle hususlar için öngördükleri cezalar da çok ağır sayılmaz. Suç, millette değil, bu belânın yaygınlaşmasına sebep olan yöneticilerdedir. Puthanelerdeki kadınlar şarkı söylemek, dans etmek veya insanları eğlendirmek için orada bulundukları halde hiçbir *brahmin* veya tapınak bekçisi oradaki bu kadınlardan memnun değildir. Ancak yöneticiler, kendi beldelerindeki böyle kadınları, oranın zîyneti-süsü kabul etmişler ve onların ahaliye genişlik ve ferahlık getirdiğini düşünmüşlerdir. Hâlbuki bundan maksatları hazinedir (beytü'l-mal). Bu şekilde, askere verdikleri maaşın hiç olmazsa bir kısmının tekrar hazineye geri dönmesini arzulamışlardır. Nitekim Büveyhî prensi Adüdü'd-Devle de böyle davranmış ve o, bu faydasının yanı sıra, halkı bekâr askerlerin sarkıntılıklarından korumayı da bu eylemin ikinci amacı olarak kabul etmiştir.⁷⁰

Davalar ve Yeminler

Kâdı, davacıdan (müddei), davalı (müddea-aleyh) hakkında yazılı bir belge ve yanında bulunan delilleri (beyyine) ister. Bu belgeler,

⁶⁹ Akika, sözlük anlamı itibarıyla kesmek olup, yeni doğan çocuğun saçının tıraş edilmesi için kullanılır. Dinî anlamda ise, çocuğun ilk tıraş olduğu zaman kesilen kurbanı ifade eder. Bir kimse akika kurbanı kesmezse çocuğunun şefaatine nail olamayacağına inanılır.

⁷⁰ *Tahkîk*, s. 469-472; *India*, II/154-157

bilinen ve bu gibi hususlarda kullanılmaya mahsus bir yazı ile kaleme alınmış olmalıdır. Eğer davacının elinde böyle bir yazılı belge yoksa sadece şahitlerle yetinir. Şahitlerin sayısı dört veya dörtten fazla olmalıdır. Şahitlerin adaleti kadı tarafından sabit görülürse, yani onların yalancı olmadıkları ve olaya şahit oldukları tespit edilirse, şahitlikleri kabul edilir ve onların beyanlarıyla dava sonuçlandırılır. Bununla birlikte kâdı, gizli olarak araştırma yapmayı, açık delillerle sonuca gitmeyi, zahir olan halleri birbirine kıyas etmeyi ve gerçeği ortaya çıkarmak için İyâs bin Muaviye'nin (666-740) yaptığı gibi çeşitli yöntemlere başvurmayı da ihmal etmez.

Davacı delil getirmekten aciz kalırsa, davalıya (münkire) yemin lazım gelir. Kâdının, yemini davacıdan istemesi de câizdir. Kâdı davacıya şöyle der: "Davanda sadık ve haklı olduğuna yemin edersen, ben senin hakkını davalıdan alacağım."

Yemin ise birkaç türlü olup, davanın derece ve miktarına göre değişir. Davacı yemine râzı olduğu takdirde, dava küçük ve ehemmiyetsiz bir şey hakkında ise, beş *brahmin* âlimin huzurunda: "Eğer yalancı isem, amellerimin sevabından, üzerime dava edilen meblağın sekiz misli bu kimseye (davalıya) olsun" der.

İkinci tür yemin ise, davalıdan *brahmana* diye bilinen ve bir çeşit zehir olan *bîsh* (*vîsha*)yı içmesinin istenmesidir. Bu yemin bütün yeminlerin en kötüsüdür. Çünkü zehri içen kimsenin sözünde sadık ise ondan zarar görmeyeceği, aksi takdirde zarar göreceği düşünülür.

Üçüncü yemin şekli ise şöyledir: Yemin etmesi gereken kimse, şiddetli akan derin bir nehre yahut suyu bol ve dibi derin kuyunun başına getirilir. Sonra o adam, nehrin/kuyunun suyuna şöyle der: "Sen meleklerin en saflarından olup, gizli ve aşikâr her şeyi bilirsin. Eğer yalancı isem beni öldür, yok et. Ama doğru sözlü isem beni koru!" Sonra kişi, beş kişi tarafından tutulup suya atılır. Eğer doğru sözlü ise, o suda boğulmaz ve ölmez. Böylece haklı olduğu anlaşılır.

Dördüncü yemin şeklinde de kadı, davacı ve davalıyı o kasabanın veya bölgenin en kutsal putunun bulunduğu yere gönderir. Davalı, o gün söz konusu putun yanında oruç tutar. Ertesi gün yeni elbiseler giyerek hasmı ile beraber orada ayakta bekler. Bekçiler, putun üzerine su dökerek, o suyu davalıya içirirler. Eğer davalı yalancı ise, o sırada kan kusar.

Beşinci bir yemin şekli ise şöyledir: Kendisinden hak talep edilen kimse, terazinin bir gözüne konarak tartılır. Terazinin diğer gözüne de o adama muadil bir şeyler konur. Sonra, adam teraziden iner, terazi olduğu halde bırakılır. Söz konusu kişi bilahare meleklerden ve semavî varlıkların her birinden sıra ile kendisinin kabahatsiz olduğuna şahadet etmelerini ister. Bütün bu isteklerini bir kâğıda yazarak o kâğıdı başına bağlar ve o halde yeniden teraziye çıkar. Eğer sözünde sadık ise, bu ikinci defada üzerinde meleklerin isimlerinin yazılı olduğu kâğıttan ötürü ağırlık artacaktır. Değilse suçludur.

Altıncı yemin şekli ise şöyledir: Her ikisi aynı miktarda olan susam yağı ile tereyağı karıştırılarak bir kazanda kaynatılır. Ne kadar kaynadıklarını bilmek için kazana önce gül goncası atılır. Bu goncanın kavrulması, yağların yeterli derecede kaynadığının işareti kabul edilir. Gonca kavruluncaya kadar kaynatılan bu yağ karışımının içirisine bir altın atılır. Davalıya eliyle bu altını kazandan çıkarması emrolunur. Eğer, sözünde haklı ise altını çıkarabilir.

Yedinci ve yeminlerin en büyüğü kabul edilen türü de şöyledir: Bir demir parçası kor haline gelinceye kadar ateşte kızdırılır. Maşa ile tutularak davalının (münkirin) eline konur. Bu demir parçasıyla avucun derisi arasında sadece kabuklu pirinç taneleri üzerine konulmuş genişçe bir yaprak vardır. Davalının bunu en az yedi adım taşımaya emredilir. Eğer o kimse bunu başarabilirse, davasında haklı demektir.⁷¹

Cezalar ve Kefaretler

Hintlilerin bu konudaki örf ve adetleri Hristiyanlarınkine benzer. Çünkü bu kurallar, tıpkı Hristiyan örf ve âdetleri gibi fazilet kazanma, kötülükten kaçınma, hiçbir şekilde insan öldürmeme, abanı isteyene gömleğini de verme, sağ yanağını vurana öbür yanağını dönme, düşman için bile hayır dileme ve ona dua etme gibi erdemlere dayanır. Hiç şüphe yok ki, bütün bunlar asil düşüncelerdir. Fakat bu dünyadaki insanlar sadece filozoflar değildir. İnsanların çoğu cahil ve kötülüğe yatkındır. Onları ancak kılıç ve kamçı yola getirir. Zaten Büyük Konstantin Hristiyanlığı kabul ettiği günden bu yana kılıç ve kamçı her zaman kullanılmış ve bunlar olmaksızın yönetim mümkün olmamıştır.

⁷¹ *Tahkik*, s. 472-474; *India*, II/158-160.

Durum Hindistan'da da farklı değildir. Zira Hintliler bu bölgedeki devlet ve savaş idaresinin başlangıçta *brahminlerin* elinde olduğunu; onların dinî kurallara göre yönetmeye çalıştıklarını fakat kötü ve şerir kimseler karşısında bu kuralların işlemediğini, sonuçta arzu edilmese de kavga ve kaos çıktığını anlatırlar. Öyle ki idare meselesi, *brahminleri* gerçek vazifeleri olan dinî emirleri icra etmekten aciz bırakmıştı. Bunun üzerine onlar Tanrı'ya yalvardılar. Sonunda Brahman, onların sadece dini emirleri yerine getirmelerini istedi, yönetim ve muharebe işlerini ise *kşatriya* sınıfına devretti. O günden beri *brahminler* dilencilik yaparak geçinmekte; cezaların uygulanması ise din adamlarının değil, yöneticilerin kontrolünde gerçekleşmektedir.

Cinayet hakkında hüküm şöyledir: Eğer öldüren bir *brahmin*, ölen diğer kastlardan biriye; katil oruç, ibadet ve sadaka verme gibi kefaretle cezalandırılır. Eğer ölen de bir *brahmin* ise, cezası ahirete kalır. Çünkü o suçu hiçbir kefaretle temizlemez. Üstelik bir *brahmini* öldürmek (*vajra-brahmahatyâ*) en büyük günahdır. Diğer büyük günahlar ise, inek öldürmek/kesmek, içki içmek, zina etmektir. Eğer zina, hocasına ya da babasına ait bir kadınla işlenmişse, böyle bir günahın derecesi daha da büyüktür. Ancak yöneticiler, *brahmin* ve *kşatriya* sınıfından olanlara kısas uygulamazlar. Sadece onların mallarına el koyup, suçluları memlekettten sürerler.

Brahmin ve *kşatriyaların* dışındaki diğer alt sınıflardan olanlar birbirlerini öldürürlerse kefaretle günahlarından kurtulurlar. Ancak yöneticiler, diğer insanlara ibret olsun diye onlara kısas uygular.

Hırsızlığın cezası çalınan malın değerine göre değişir. Buna göre hırsız bazen son derece şiddetli, bazen orta derecede cezalandırılır. Bazen ise dayak ve çaldığı şeyi ödemekle cezalandırılır. Bazen de toplum içinde teşhir edilmekle yetinilir. Eğer çalınan mal büyük miktarda ise, valiler/yöneticiler, hırsızlık eden *brahminin* kızgını demirle gözüne mil çeker ya da eli ve ayağını çapraz olarak keserler. Hırsız *kşatriya* sınıfından ise, sadece eli ve ayağı kesilir, gözüne mil çekilmez. Diğer kastlardan olan hırsızlar ise katledilir.

Zina eden kadının cezası ise, kocasının önünde öldürülmektir.

Müslüman ülkelerdeki Hintli köleler, memleketlerine ve dinlerine geri döndüğünde, Hintliler, onların kefareti için oruç tutmaları gerektiğini; ayrıca inek tezeği, idrarı ve sütünden oluşan bir karışım içerisine, o karışım mayalanıncaya kadar orada tutulduklarını; daha

sonra çıkarıldıklarını ve bu pislüğün kendilerine yedirildiğini birçok kişi bana anlattı.

Ben bu rivayetin doğru olup olmadığını *brahminlere* sordum. Onlar, bu rivayeti inkâr ettiler ve din değiştiren kişi için hiçbir kefaletin olmadığı gibi, onun eski haline dönmesinin imkânsız olduğunu da iddia ettiler. Böyle bir şey nasıl olsun! Çünkü *sudra* sınıfından birinin evinde yemek yiyen *brahmin* bile, *brahmin* kastından atılır ve bir daha o statüye dönemez.⁷²

Miras ve Ölenin Varisler Üzerindeki Hakları

Hint miras hukukunun temel kuralı, ölenin kızı dışındaki kadınlara mirastan pay verilmemesidir. *Manu* kitabına göre kız mirastan erkeğin aldığı payın dörtte birini (1/4) alır. Eğer kız evli değilse, evleninceye kadar ki harcamaları ve çeyiz masrafları bu paydan karşılanır. Evlendikten sonra ise, nafakası kesilir.⁷³

Eğer ölenin dul eşi kendisini yakmaz, yaşamayı tercih ederse; mirasçılar, kadın yaşadığı müddetçe onun nafaka ve giyim giderlerini karşılamak zorundadır.

Ölenin borçları, yeterli miktarda miras bıraksın ya da bırakmasın mirasçılardan tarafından ödenir. Onlar, ölen eğer mal bıraktıysa mirasından, bırakmadıysa kendi mallarından borcu ödemelidir. Ölenin dul eşi için de durum böyledir.

Erkek varisler hakkındaki kural ise şöyledir: oğul ve torun gibi fûrû'lar, baba ve dede gibi usullere göre mirasa daha yakındır. Yani oğul ve torun, babadan ve dededen mirasa daha lâyıktır. Usûl ve fûru varislerden ölene yakın olanlar, uzak olanlardan mirasa daha yakın kabul edilirler. Örneğin, oğul torundan, baba da büyük babadan evlâdır.

Kardeşler gibi nesep silsilesinin etrafında olanların miras hakları zayıftır. Bunlar ancak, kendilerinden daha layık kimse bulunmadığı zaman mirastan pay alırlar. Buna göre, kızın oğlu, kız kardeşin oğlundan; erkek kardeşin oğlu ise her ikisinden daha evlâ kabul edilmiştir.

Aynı cinsten olan varisler yalnız bir fert olmayıp sayıca çok ise-

⁷² *Tahkik*, s. 474-475; *India*, II/161-63.

⁷³ *Manu Kanunnamesi*, 9/118.

ler, mirasın bunlar arasında eşit olarak dağıtılması gerekir. Hintlilere göre, hünsalar (çift cinsiyetliler), erkekler sınıfından sayılır.

Ölenin varisi yoksa bıraktığı mallar devlet hazinesine intikal eder. Ancak ölen, *brahmin* kastına mensup bir kimse ise, devlet bu mala el koyamaz; çünkü o mal *brahminlere* sadaka olarak dağıtılır.

Ölünün varisler üzerindeki hakları şunlardır: Varislerin birinci senede 16 defa ziyafet vermesi lâzımdır. Bu ziyafetlerde misafirlere hem yemek hem de sadaka verilir. 16 ziyafet şunlardır: Ölümün 11. ve 15. günleri ile sonraki aylarda ayda bir defa olmak üzere verilen ziyafetlerdir. Altıncı aydaki ziyafet, gerek ikram edilen yiyecekler gerekse dağıtılan sadakalar bakımından diğer ziyafetlerden farklıdır. Sonra sene-i devriyesinden bir gün evvel bir ziyafet daha verir ki, bu ziyafet hem ölen, hem de atalar içindir. Sonra, senenin son ziyafetini verir. Bir sene geçtikten sonra ölenin varis üzerindeki hakları biter.

Eğer varis oğul ise ve kendisinin hayırlı ve asil bir kişi olduğunu göstermek isterse, o bütün yıl boyunca yas tutmalı ve kadınlarla cinsel ilişkiye girmekten uzak durmalıdır. Bunun yanı sıra varisler, ikinci yılın ilk gününü de oruçlu geçirmelidir.

Zikredilen bu 16 ziyafetten ve sadakadan başka varisler ev kapısının yanı başına uygun bir yer hazırlayarak ilk 10 günde buraya her gün bir tas yemek ve bir kap su koymalıdır. Çünkü ruhunun henüz istirahatgâhına gidememiş ve bundan dolayı aç susuz bir halde evin etrafında dolaşıyor olması muhtemeldir. Bundan ötürü ölümün onuncu gününde varis, ölen adına yemek ve soğuk içecekler dağıtır. On birinci günden sonra her gün bir *brahminin* evine bir kişilik yemek ve bir miktar para gönderir. Senenin sonuna kadar bu böyle devam eder. Hiçbir gün bundan kaçınmaz.⁷⁴

Ölünün Gömülmesi ve Dul Kalan Eşin Yakılması

Çok eski dönemlerde cesetler, üzerlerine hiçbir şey örtülmeden açık havaya bırakılırdı. Aynı şekilde ölümcül hastalar da boş alanlara, dağlara çıkarılıp bırakılır; eğer ölürlerse yukarıda zikredildiği gibi

⁷⁴ *Tahkik*, s. 475-477; *India*, II/164-66.

kaderlerine terk edilir, iyileşirlerse de evlerine dönerlerdi.⁷⁵

Sonra orada din ve şeriat vaz eden bazı zatlar zuhur ederek, ölülerin rüzgâra teslim edilmesini emrettiler. Bunun sonucunda onlar ölüyü koymak için rüzgârın girip cesedin üzerinden geçebileceği duvarlarında pencereleri olan çatılı binalar inşa ettiler. Nitekim Mecusîlerin ölülerini koydukları *sessizlik kuleleri* de böyledir.

Hintliler uzunca bir dönem bu geleneği devam ettirdiler. Sonunda Nârâyana onlara ölülerini ateşe sunmalarını emretti. İşte o günden beri Hintliler ölülerini yakmaktadır. Böylece ölüden geriye ne kir ne yağ ne koku kalmakta, onların hepsi bir anda ortadan kaybolmaktadır.⁷⁶

Oruç ve Çeşitleri

Hintlilere göre oruç, gönüllü olarak yapılan ve manevî bakımdan ilerlemeye katkı sağlayacağı düşünülen bir ibadettir.⁷⁷ Oruç, belli bir müddet yemeden uzak durmaktır. Müddeti ve eda edilişleri bakımından çeşitli oruçlar vardır.

Bütün rükünleriyle birlikte sıradan bir oruç şöyledir: Oruç tutacak kimse, ilk olarak, oruç tutacağı günü belirler. Orucunu kim için tutuyor ve onunla kime yaklaşmak istiyorsa, bu ister Tanrı, ister melek isterse benzeri varlıklardan biri olsun onun ismini sürekli kalbinde/zihninde tutar. Sonra oruca başlayarak, oruç tutacağı günden bir önceki gün öğle vakti yemek yer. Ağzını ve dişlerini temizler ve ertesi günün orucuna niyet eder. O saatten itibaren yemek yemez. Ertesi gün (oruç günü) sabahleyin ikinci defa dişlerini temizler, ağzını yıkar ve o günkü farz ibadetlerini eda ederek eline aldığı suyu etrafa saçmak suretiyle oraları kutsar. Bu esnada kendi adına oruç tuttuğu varlığın ismini diliyle zikreder. Ertesi güne kadar bu hal

⁷⁵ Jean Paul Roux'a göre Eski Türkler ve Moğollarda da savaşarak ölmek bir erdem kabul edildiğinden hastalanmak veya yaşlanmak bir musibet kabul edilmiş ve bu duruma uğrayan kişi kendi kaderine terk edilmiştir. Bkz; Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul 2002, s. 207-208.

⁷⁶ *Tahkik*, s. 477-478; *India*, II/167-171 (Özetlenerek).

⁷⁷ İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi Hinduizm'de de oruç ay takvimi esas alınarak tutulur. Hindu ay takvimine göre ayların isimleri ve sıraları şöyledir: Caitra, Vaisâkha, Jyaishtha, Ashâdha, Srâvana, Bhâdrapada, Âsvayuja, Kârttika, Mârgasîrsha, Pausha, Mâgha, Phâlguna. Hint yılı başı Nevruz'dan 10-12 gün önce başlar.

üzere devam eder. Ertesi gün güneş doğduğunda, isterse o anda iftar eder, isterse kuşluk vaktine kadar iftarını tehir eder. Böyle bir oruca *upavâsa* denir. Kuşluktan kuşluğa yemek yemeye de *ekanakta* denir. Ancak bu tür bir uygulama oruç olarak kabul edilmez.

Orucun *kricchra* diye isimlendirilen başka bir çeşidi vardır ki, bu oruç için herhangi bir günün kuşluk vaktinde yemek yenir. Ertesi günün yatsı vaktinde iftar edilir. Üçüncü gün ise, oruçlu sadece kendisine bir şey ikram edilirse onu yer ve bu şekilde orucunu dördüncü güne uzatır.

Parâka diye isimlendirilen ve dokuz günden oluşan oruç türü ise şöyledir: Kişi, ilk üç gün kuşluktan kuşluğa iftar eder, sonraki üç günlük dönemde yatsıdan yatsıya iftar eder, son üç günde ise hiç yemek yemeden orucunu tamamlar.

Candrâyana diye isimlendirilen oruçta ise, kişi oruca dolunay günü başlar. Ertesi gün bir lokma ekmek yer. Üçüncü gün iki lokma, dördüncü gün üç lokma yer. Bu durum her gün bir lokma arttırılarak hilal görününceye kadar devam eder. Hilalin görüldüğü gün yine oruç tutar. Sonraki günlerde her gün birer lokma azaltmak suretiyle yeni dolunay gününe vasil olur. Zaten bu güne ulaşıldığında lokmalar bitmiş olur.

Mâsavâsa ise, hiç iftar etmeksizin bütün bir ay boyunca oruç tutmak demektir.

Hintliler oruç ibadetinin ölüm sonrası hayatta yani ruhun dünyada yeniden bedenleşmesinde sağlayacağı yararlar konusunda şunları söyler:

Caitra ayının bütün günlerinde aralıksız olarak oruç tutan kimse, bir sonraki hayatında servete kavuşur ve çocuklarının soylu ve iyi davranışlarından ötürü mutlu olur.

Vaisâkha ayında bir ay boyunca her gün oruç tutan kimse ise, soyunun efendisi ve ordusunun en büyüğü olur.

Jyaishtha ayında oruç tutan kimse, kadınların sevgilisi haline gelir.

Âshâdha ayında oruç tutan zengin olur.

Srâvana ayında oruç tutan ise âlim olur.

Bhâdpapada ayında oruç tutan kimse yeni hayatında sıhhat bulur ve şecaat, servet ve hayvan sürülerine malik olur.

Āsvayuja ayında oruç tutan ise, her zaman düşmanlarına galip gelir ve muzaffer olur.

Kārttika'da oruç tutan ise, insanlar arasında yücelir ve müradına nâil olur.

Mârgasîrsha ayında oruç tutan, bir sonraki yaşamında, güzel ve verimli bir bölgede dünyaya gelir.

Pausha ayında oruç tutan kimse, yüksek şerefe nail olur.

Mâgha ayında oruç tutan, büyük bir servetin sahibi olur.

Phâlguna ayında oruç tutan kimse, herkes tarafından sevilen biri olur.

Bir kimse bütün aylarda aralıksız oruç tutup (savm-ı visal) ancak senede 12 defa iftar ederse cennette 10.000 sene ikâmet eder. Bu sürenin sonunda yeniden dünyaya geldiğinde şeref, mal-mülk sahibi bir ailenin çocuğu olarak doğar.⁷⁸

Oruç Günlerinin Tayini

Her ayın aydınlık yarısının (birinci bölümünün) sekizinci ve onuncu günleri oruç günleridir. Ancak artık yıldaki *Kebise* ayında bu günlerde oruç tutulmaz. Çünkü bu ay uğursuz telakki edilir.

Ayın 11. günü Vâsudeva günüdür. Çünkü Vâsudeva, Mâhûra kasabasını ele geçirdiğinde buranın yerli halkı her ayın bir gününü İndra'ya adıyor ve o gün ibadet yapıyorlardı. Vâsudeva onlara her ayın 11. gününü kendine adamalarını emretti. Mâhûra halkı bu emri yerine getirdiğinde âlemlerin Rabbi İndra öfkeleni, hem onları hem de hayvanlarını yok etmek için yağmurlar ve tufanlar yağdırdı. Ama Vâsudeva, eliyle bir dağ yukarı kaldırdı ve bu sayede halkını felâketten korudu. Yağmur suları onların üzerlerinde değil etrafında birikti. İndra'nın heykeli de bu sulara karışarak yok oldu. İnsanlar bu olay anısına Mâhûra'nın yakınındaki dağda bir anıt diktiler. Bu yüzden insanlar bugünde temizliğe büyük özen göstererek itina ile oruç tutarlar ve gerçekte zorunlu olmamasına rağmen bir mecburiyet gibi algılayarak gece boyunca uyanık kalırlar.⁷⁹

Bayramlar ve Yortular

Yâtrâ, bereket ve hayır umuduyla seyahat etmek demektir. Böylesi ziyaretler bolca olduğu için bayramlara da *yâtrâ* denir. Ama Hint

⁷⁸ *Tahkîk*, s. 481-483; *India*, II/172-74.

⁷⁹ *Tahkîk*, s. 483; *India*, II/175.

bayramlarının çoğu sadece kadınlar ve çocuklar tarafından kutlanır.

Caitra ayının ikinci günü Keşmir halkı için *Agdûs* bayramıdır. Bu bayramın sebebi Keşmir hükümdarı Mattay'ın Türklere galip gelmesidir. Hintlilere göre bu kral bütün dünyaya sahip olmuş ve onu yönetmiştir. Ama onlar krallarının çoğu hakkında böyle düşünürler.

Bu ayın 11. gününe *Hindolî-caitra* denir. Hintliler bu günde *devagrihada* (put evi) veya Vâsudeva'nın tapınağında toplanarak onun heykelini, küçüklüğünde beşikte sallandığı gibi salıncakla sallarılar. Bu uygulamayı bütün gün boyunca evlerinde de devam ettirirler.

Bu ayın dolunay gününe *vasanta* (*Bahand*) denir. Vasanta bir tür kadınlar bayramı olup, onların süslandıkları ve kocalarından çeşit çeşit hediyeler istedikleri bir bayramdır.

Caitra ayının 22. Gününe *caitra-cashati* denir ve bugün Bhagavati adına bayram yapılır ve şenlikler düzenlenir. Bu günde insanlar nehirlerde yıkanır ve bolca sadaka verirler.

Vaisâkha'nın 3. günü de kadınların bayramıdır. Bu bayram Himavanta dağının kızı ve Mahâdeva'nın karısı Gaurî'nin isminden ötürü *gaurî-tritîya* (Gaur-t-r) diye bilinir. Bu bayramda kadınlar temizlenir, süslenir ve Tanrıça Gaurî'nin adını zikreder ve onun putunun etrafında mumlar yakarlar. Bu puta çiçekler ve güzel kokulu buhurlar sunulur. Hintliler bugün hiçbir şey yemez ama eğlenirler. Değişik oyunlar oynarlar, salıncakta sallanırlar. Ertesi gün oruç açma ve sadaka verme günüdür.

Vaisâkha'nın 10. gününde Hint yöneticileri Brahminlerle birlikte sahraya çıkar ve dolunay gününe kadar orada kalırlar. Bu sürede onlar on altı büyük ateş yakar ve bu ateşlere değişik takdimeler sunarlar. Bu ateşler *Vedalar*'ın sayısı ile orantılı olarak dört grup halindedir ve grupların her birinde bir kurban töreni icra edilir. Bunları tamamladıktan sonra on altıncı gün geri dönerler.

Vaisâkha ayında ilkbahar gün dönümü gerçekleşir ve buna *vasanta* denir. Hintliler gün dönümü gününü özel hesaplarıyla belirleyerek, o günde bayram yapar ve din adamlarına ziyafetler verir.

Jyâishtha ayında hilâlin ilk görüldüğü gün, toplantı günüdür ve bu günde bayram yapılır. Bereketli olsun diye ilk yetişen ekin veya meyveler suya bırakılır.

Bu ayın dolunay günü de kadınlar bayramı olup, *rûpa-panca*

diye isimlendirilir.

Ashâdha ayının her günü sadaka vermek için uygun günler olup *âhârî* diye isimlendirilir. Bu ayda evdeki kap-kacak yenilenir, eski kaplar atılır ve yeniler alınır.

Srâvana ayının dolunay gününde de Brahminlere ziyafet verilir.

Ay'ın 19. menzili Mûla'da bulunduğu an Âsvayuja'nın 8. gününe rastlarsa, o gün şeker kamışının suyunun içilmeye başlandığı ilk gün kabul edilir. Bu gün, Vâsudeva'nın kız kardeşi *Mahânavamî* adına bayram günüdür. Bu günde şeker kamışının ve diğer ürünlerin turfandalarını Mahânavamî'nin Bhagavati adındaki putuna takdim edilir. Bu putun etrafında sadakalar dağıtılır; onun adına oğlak veya keçiler kesilir. Bu puta sunacak bir şeyi olmayanlar ise, orada oturmaz bazen de orada bulduğu veya kendisine verilen herhangi bir şeyi takdime olarak puta sunar.

Ay, bu ayın on beşinci gününde Revatî menziline ulaştığında *Puhâi* bayramı kutlanır. Bu, Vâsudeva adına bir bayram olup bu günde güreş, cirit oyunları, at yarışları ve boğa güreşleri tertip edilir. Bu tür kutlamaların nedeni dayısı Kamsa'nın Vâsudeva'yı kendisiyle güreşe davet etmesidir.

Bu ayın 16. günü de bayram olup, o gün *brahmin*lere sadaka verilir.

23. günü ise Aşoka⁸⁰ bayramıdır. Bu bayrama *âhoî* de denir ve bu günde Ay, yedinci menzili Punarvasu'dadır. Bu gün, çeşitli oyunlar ve eğlencelerle kutlanır.

Ay, *Bhâdrapadâ* ayında onuncu menzili Maghâ menziline ulaştığında (atalara on beş gün) *pitripaksha* bayramı yapılır. Çünkü Ay içtima gününe (yeni aya) yaklaştığında bu menzile girer. Bundan

⁸⁰ Aslında Aşoka, Budizm'in gelişmesi ve yayılmasında önemli katkıları olan bir kraldır. Bundan ötürü özellikle Budistler arasında itibar görür. Ancak Aşoka bayramı burada Hint bayramları içerisinde zikredilmektedir. Bu, o dönemlerde bilhassa Hindistan'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Hintliler arasında onun adaletin ve güzel ahlâkın kendisinde toplandığı örnek bir kral olarak tanındığı ve bundan dolayı onların Aşoka adına bayram düzenledikleri söylenebilir. Öte yandan bu bayram, kitabın telif edildiği dönemde Hinduizm ve Budizm'in özellikle Hindistan'ın kuzey bölgelerinde beraberce var olduğunu hatta Budizm'in "Halk Hinduizmi" şeklinde anlaşıldığının bir işareti de olabilir.

dolayı Hintliler onbeş gün boyunca atalar adına sadaka verirler.

Bhâdrapadâ'nın üçüncü günü kadınlar için *Harbâlî* bayramıdır. Bu bayramdan birkaç gün önce kadınlar zenbillere birçok çeşit tohum ekerler. Bayram günü geldiğinde filizlenmiş tohumları zenbilleriyle beraber bir yere koyarak üzerine güller, güzel kokular atar ve bütün gece eğlenirler. Ertesi sabah o filizlenmiş tohumları havuzlara götürerek onları ve kendilerini yıkayarak sadaka verirler.

Aynı ayın 6. gününe *Gâihat* denir ve bu günde özellikle mahkûmlara yemek ve sadaka verilir.

Ay yüzeyinin dörtte birinin aydınlık hale geldiği 8. gününe *dhruva-griha* denir. Bugün banyo yapılır ve çocuklara çeşitli afetlerden ve hastalıklardan korunmaları için henüz yetişmiş arpa ve buğday gibi hububatlar yedirilir. Kadınlar da bugünkü dua ve niyazlarında daha ziyade hayırlı evlât sahibi olmayı dilerler.

Bhâdrapadâ'nın 11. gününe *Parvatî* denir. *Parvatî*, put bekçilerinin puta sunulan çeşitli iplerden örmüş olduğu iptir. Bu iplerin bazı yerleri zaferanla boyanır, bazı kısımları ise olduğu gibi bırakılır. Örülen ip Vâsudeva heykelinin boynuna asılır, ipin ipek ucunun putun ayaklarına kadar sarkıtılmasına özen gösterilir. Bugün önemli bir bayram günü olarak kabul edilir.

Ayın karanlık yarısının ilk günü olan 16. gün ise, *karâra* adı verilen yedi günlük dönemin ilk günüdür. Bu yedi günlük sürede çocuklar süslenir ve güzel kokular sürünürler. Onlar çeşitli hayvanlarla oyunlar oynarlar. Bu yedi günlük sürenin geçmesinden sonra babalar da bayram coşkusuna katılırlar. Ayın geri kalan günlerinde ikindi üzeri çocuklar süslenir, *brahmin*lere yemek ve sadakalar dağıtılır.

Ay, dördüncü menzili Rohini'de bulunduğu zamana *Gûnâlahîd* adı verilir ve bu dönemde üç gün bayram yapılır. Bunun nedeni Vâsudeva'nın doğumundan dolayı sevinçlerini göstermektir.⁸¹

Uğurlu ve Uğursuz Vakitler

Haftanın her bir günü kendilerine atfedilen özel nitelikler sebebiyle farklı biçimlerde saygı görür. Örneğin, Hristiyanlar Pazar gününü güneş günü ve haftanın başlangıcı olması dolayısıyla, Müslümanlar

⁸¹ *Tahkîk*, s. 486-492; *India*, II/178-84'ten özetlenerek.

da cuma gününü ibadet günü olması dolayısıyla haftanın diğer günlerinden ayırır. Tıpkı bunun gibi Ay'ın ilk görüldüğü hilâl günü *Amâvâsyâ* ve dolunay günleri *pûrnimâ* Hintliler nezdinde kutsaldır. Bunların kutsallık nedeni, ilkinin Ay nurunun bitmesine, diğerinin de tamamlanmasına delâlet etmesidir. Hintlilere göre Ay ışığının artıp eksilmesinin nedeni şudur: Brahminler sevap kazanmak için sürekli olarak ateş yakar ve ona değişik takdimeler sunar. Hilal gününden dolunaya kadar olan zaman içerisinde, geceleyin Ay ışığında ateşe atılan takdimelerin sevabından meleklerin hissesi Ay'da toplanır. Dolunaydan yeni hilâlin görülmesine kadar geçen sürede ise, toplanan bu sevaplar meleklerle dağıtılır, tâ ki yeni ay çıktığında, orada meleklerle ait hiçbir şey kalmaz. Aynı şekilde, hilâl ve dolunay günlerinin atalar için gün ortası/öğle ve gece yarısı olduğunu söylemiştik. Onun için bu iki vakitte atalar için sadakalar verilmelidir.

Hint inancına göre bu kutsal dört gün, içinde bulunduğumuz *çaturyugayı* oluşturan dört *yuganın* başlangıç günü kabul edilir. Bundan dolayı bugünlere tazim gösterilir.

Bu dört günden birincisi, Kritayuga'nın başlangıcı olduğu düşünülen ve *kshairîtâ* denilen *Vaisâkha* ayının üçüncü günüdür. İkincisi, Tretâyuga'nın başladığı *Kârttika*'nın dokuzuncu günüdür; üçüncüsü Dvâparayuga'nın başladığı *Mâgha* ayının 15. günü; sonuncusu ise, Kaliyuga'nın başladığı *Âsvayuja*'nın 13. günüdür.⁸²

Kaynakça

- The Laws of Manu, Trans. by, Wendy Doniger & Brian K. Smith, Penguin, New Delhi, 1991.
- el-Bîrûnî, Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed, Tahkîku Mâ li'l-Hind, Dâiratu'l-Maarifi'l-Osmâniyye, India-1958
- el-Bîrûnî, Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed, Alberuni's India I-II, Ed. Edward C. Sachau, Delhi-2007, I/5.
- Dowson, J., A Classical Dictionary of Hindu Mythology and Religion, New Delhi, 1987
- Roux, Jean Paul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, 2002.
- Margul, Tadeusz, "Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu", RTEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, çev: Ali İhsan Yitik-Aynur Yıldız, 2 (2012), ss. 301-320.

⁸² *Tahkîk*, s. 492-493; *India*, II/185-86.